

Arbetsorganisering och arbetarautonomi i terminal

– en introduktion till den militanta undersökningen som metod

Johan Forsberg

”Det socialistiska idealet är visserligen ett ideal som är fundamentalt motsatt det kapitalistiska systemet och inte kan ingå några kompromisser med det, men det är ett ideal som måste hållas levande dag för dag, återerövrats timme för timme i ständig kamp, ett ideal som föds och utvecklas i samma mån som varje enskild kampyttring skapar och utvecklar nedifrån uppkomna institutioner som till sin natur redan pekar fram mot socialismen.”

Raniero Panzieri & Lucio Libertino, 1957

1. Inledning
2. Självständig klasskamp och den andra arbetarrörelsen
3. Transport- och lagerbranschen idag
4. Arbetsplatskampen
5. Ansiktslöst motstånd
6. Militanta arbetsplatsundersökningar

Bilaga I: Frågeformulär för undersökning av arbetsplatsen

Bilaga II: Att få tag på litteratur

Bilaga III: Utländsk litteratur om operaism och arbetarundersökningar

Litteraturförteckning

1. Inledning

Det är hög tid att återigen gå på offensiven i klasskampen genom en självständig, mångfacetterad arbetarmakt från basen. Arbetarklassens frigörelse kan ju som bekant inte vara något annat än dess eget verk. Alla diskussioner och initiativ i denna riktning är välkomna. Denna artikel är ett bidrag till detta där jag sätter ord på mina erfarenheter av arbetsplatskamp i lagerbranschen utifrån mina år som terminalarbetare.

Analysen i artikeln kretsar av naturliga skäl kring arbetssituationen och det vardagliga motståndet i just en terminal, men min målsättning är att försöka dra så allmängiltiga slutsatser ur detta som möjligt. Syftet är dels att sprida tillvägagångssättet att formulera sina praktiska erfarenheter av arbetsplatskamp och dels att utifrån dessa lyfta det hela till en mer allmän diskussion om hur den *militanta arbetsplatsundersökningen* kan användas som metod för att undersöka förhållandena och konflikterna på en arbetsplats. För att redan nu undvika eventuella missförstånd så har begreppet militant inte betydelsen våldsam eller våldsrörelse, utan står för att undersökningen är *kampinriktad*. Den genomförs av arbetarna på en arbetsplats med syfte att själva driva på och delta i kampen. Alltså militant utifrån ett arbetarperspektiv i motsats till en utomstående akademisk undersökning som utförs av intellektuella som endast kan vara betraktare och som själva inte deltar i kampen. Med andra ord teori för praktik och inte teori som självändamål.

Artikeln är indelad i avsnitt enligt förteckningen ovan. Efter den här inledningen följer ett avsnitt om den självständiga klasskampen och den andra arbetarrörelsen som bildar en historisk bakgrund. Sedan följer ett avsnitt om hur transport- och lagerbranschen i grova drag utvecklas idag. Avsnitt fyra handlar om själva arbetsplatskampen. Efter detta så följer teoretiska avsnitt som bygger vidare på de praktiska erfarenheterna. Först slutsatser som jag utifrån arbetsplatskampen dragit om det så kallade ansiktslösa, informella motståndet. Därefter ett avsnitt som kan betraktas som en inledning på en vidare kollektiv diskussion: militanta arbetsplatsundersökningar som metod. Detta avsnitt handlar också om relationen mellan teknologi och klasskamp. Sedan följer tre bilagor. Den första är ett förslag på ett frågeformulär, en slags lathund för revolutionärer för att undersöka möjligheterna till kamp på sin arbetsplats. Bilaga två handlar om hur man får tag i litteratur. Bilaga tre är en lista över utländsk litteratur om arbetarundersökningar. Allra sist finns en förteckning över den litteratur som artikeln hänvisar till. Jag har nämligen lagt ned en hel del krut på källhänvisningar för att underlätta för de som vill gå vidare på de bitar i artikeln de finner intressanta.

Med mina exempel på arbetsplatskamp vill jag visa på att fast man befinner sig i en tillbakatryckt position så kan det ändå finnas goda möjligheter att ta upp fajten, vinna delsegrar och på så sätt gå starkta ur kampen. För mig och mina arbetskamrater har det varit en framgångsrik strategi med enkla, ”osynliga” och ofta spontana småkonflikter, där vi tar initiativ utan att förvarna arbetsköparna – så kallat ”ansiktslöst” motstånd. Att vi inte behöver ha skittråkigt under tiden eller att det ska kännas som någon uppoffring kanske jag redan nu ska tillägga – om nu någon skulle lida av den missuppfattningen. Tvärtom så kan kampen få oss muntrare på arbetsköparnas bekostnad.

Otryggheten är norm på många arbetsplatser idag med allt mer tillfälliga, stressiga, underbemannade,

lågavlönade anställningar med usel arbetsmiljö och med obekväma, oregelbundna arbetstider. Men samtidigt anpassar vi våra kamper efter de krav som situationen ställer. De mångfaldiga kamperna, som när de sprids och uppnår en samtidighet underifrån, har kapacitet att övervinna varje arbetares fattiga livsvillkor och isolering i den kapitalistiska arbetsdelningen. I förlängningen helt enkelt inget mindre än kommunism – att i grunden revolutionera hela det här samhället till förmån för ett liv värdigt människan. Parollen från arbetarrörelsen barndom ”*Av var och en efter förmåga – åt var och en efter behov*” är inte mindre aktuell idag. Alltihop dock bara högtflygande ord som lämnas utslitna till ingen nytta om de inte följs av ändamålsenlig handling.

Att bryta tystnaden

Det tål att upprepas att när det gäller den kamp vi själva deltar i, så är det viktigaste av allt att över huvud taget bryta tystnaden. Det finns ett egenvärde i att vi tar vår situation på allvar och börjar diskutera och skriva om våra erfarenheter av självständig kamp, hur fattig den vid första anblicken än kan verka. På motsvarande sätt finns det också ett egenvärde i att vi inte överlåter initiativet i kampen åt någon annans påstådda välvilja.

Det är mödan värt att formulera sina erfarenheter av var-dagsmotstånd. På så sätt prioriterar vi upp de små dagliga klasskonflikterna som vi faktiskt deltar i. Vi blir stärkta när vi politiserar lönearbetet utifrån golvet där vi befinner oss – av arbetarna för arbetarna. Det kan förhoppningsvis även inspirera andra att utgå från sina egna situationer, att själva medvetandegöra sig om de kamper som förs, och formulera sig kring dessa saker. Kampformer kan inte översättas rakt av till andra arbetsplatser och branscher. Det finns inga färdiga mallar, inget facit, utan vi måste så klart utgå ifrån de speciella förutsättningarna på varje arbetsplats.

Att formulera sig om de här sakerna är som att lägga pussel. Varje enskild bit kanske vid första anblicken kan verka mer eller mindre intetsägande, kanske till och med försumbar. Men när vi sakta men säkert börjar passa ihop pusslet så märker vi snart hur bitarna formar allt större sammanhängande mönster. När vi inte minst anar det börjar en ny tydligare helhetsbild framträda. Gamla, halvt bortglömda bitar faller plötsligt på sin givna plats. Vi kanske till och med kan börja koppla ihop varandras pusselbitar. Men det förutsätter att vi någon gång verkligen får tummen ur och själva börjar pussla med de erfarenheter vi redan sitter på. Eftersom vi ständigt kommer över nya pusselbitar så underlättar det också om man pusslat ihop dem man redan har.

Ett vanligt problem är att vi inbillar oss att någon annan kan formulera sakernas tillstånd bättre än vi själva och därför väljer vi att avstå från att ens försöka. Sanningen är att det är *vi* och ingen annan som är specialister på våra egna erfarenheter, så låt oss därför också börja bete oss som det! Först då kan vi göra verklig skillnad. För min egen del var det långtifrån självklart att verkligen sammanställa mina erfarenheter på papper. Det krävdes en hel del tid, övertalning och eftertanke.

En viktig sak att känna till om artikeln är att jag, på ont och gott, inte hade några utarbetade teorier om arbetsplatskamp på förhand. Den kamp jag deltagit i har inte varit systematisk eller överlagd, utan mer något av ”spontanistisk” karaktär som utvecklats steg för steg genom ”trial-and-error”. Teorierna om praktiken har främst varit ett tidskrävande (men ack så spännande) slit att utarbeta i efterhand. Förutom att jag plöjt en hel del litteratur i ämnet så bygger mina resonemang framförallt på alla givande diskussioner med kamrater runt om i landet.

Arbetsplatsundersökningar

Det perspektiv som jag försökt använda mig av är alltså inspirerat av den så kallade *militanta arbetsplatsundersökning* *en* som metod. Kortfattat så innebär det att med hjälp av Marx’ teoretiska verktyg analysera de kamper man själv deltar i. I avsnitt sex ska vi kika lite närmare på detta koncept – den militanta arbetsplatsundersökningens historiska framväxt samt vad detta perspektiv erbjuder när det gäller att förstå och agera i klasskampen.

Angreppssättet med arbetsplatsundersökningar är i flera av-seenden nytt inom Sveriges gränser.¹ Det mesta materialet om militanta undersökningar är skrivet i Italien på 60- och 70-talet och finns delvis publicerat på tyska.² Så förutom att det för det första kan vara knivigt att få tag på litteratur, så är också språkförbistring ett problem. Denna artikel ska därför ses som ett slags förarbete, en pionjärtext. Det innebär att analysen på många sätt rör sig på en ny utforskad mark, vilket innebär att den därför löper en uppenbar risk för barnsjukdomar. Men den som inte är villig att ta några risker kommer aldrig att komma ett enda steg framåt!

Förhoppningsvis kan artikeln fungera som utgångspunkt och diskussionsunderlag för en kollektiv vidareutveckling av militanta arbetsplatsundersökningar som metod. Det skulle kunna bli ett konkret projekt att samlas kring för revolutionärer av olika ideologiska inriktningar med det gemensamt att de förespråkar arbetarklassens självständiga kamp. Samtidigt skulle det kunna öppna upp och möjliggöra politisk delaktighet i teoribildningen för fler arbetare än vad fallet är idag.

¹ Det är mig veterligen framförallt Ulf I Eriksson, Jan Sjunnesson och redaktionen för Anarkistisk tidskrift som förtjänstfullt skrivit om militanta arbetarundersökningar för en svensk läsekrets. Dock känner jag inte till någon som tidigare skrivit om hur de *tillämpat* arbetarundersökningarna.

² Den kanske mest omfattande dokumentsamlingen från Italien finns i Red Notes Italian Archive i London. Mycket tyskspråkigt online-material och litteraturtips finns på hemsidan Wildcat [www.wildcat-www.de/].

2. Självständig klasskamp och den andra arbetarrörelsen

”Den som hävdar att en förändring av samhällsförhållandena är omöjlig, bidrar till att göra den omöjlig.”

Simone de Beauvoir

Den svenska samförståndsandan - en nyttig myt?

Många betraktar Sverige av idag med viss rätta som ett u-land när det gäller offensiv arbetarkamp. Samtidigt kan vi konstatera att en vettig tillämpning av marxistisk teori i mångt och mycket lyser med sin frånvaro. Att det finns ett samband däremellan verkar inte helt orimligt.

Den socialdemokratiska regimen har till synes lyckats över förväntan när det gäller att slå undan benen för all form av självständighet hos en tidigare stridbar arbetarklass (som till och med sägs ha varit världsledande i antalet strejker innan Saltsjöbadsavtalet med inriktning på arbetsfred slöts mellan LO och SAF 1938). Den svenska modellen verkar med välfärd och morot långsiktigt ha lyckats bättre med det som den italienska fascismen under Mussolini-tiden förgäves försökte genomdriva med repression och piska – att disciplinera och politiskt avvärpa arbetarklassen.

Men är det verkligen så att arbetarklassen i Sverige är så hopplöst passiviserad? Personligen tror jag att den påstådda samförståndsandan på många sätt är en seglivad ideologiskt färgad myt som, om den inte utmanas, riskerar att förblinda och kanske till och med bli en självuppfyllande profetia för att ta udden av alla initiativ till klassautonomi.

Vilda strejker

Det är inte speciellt svårt att genom övergripande offentlig statistik visa på trender som korrigerar bilden och faktiskt tyder på att vår historia under andra delen av 1900-talet även består av något annat än ett friktionsfritt samförstånd och klassfred. Trender som snarare tyder på att huvudtendensen i klasskampen handlar om den självständiga kampen. Det klassiska och mest slående exemplet är den vilda strejkrörelsen som rullade igång med hamnarbetarstrejken i Göteborg i november 1969³ och som fick spridning i olika branscher och regioner över hela landet i och med de offentligt anställda LKAB-arbetarnas stora gruvstrejk i Malmfälten vid årsskiftet 1969/70.⁴

Strejkrörelsen var långt ifrån någon dagslända. Enligt Medlingsinstitutets officiella statistik⁵ över arbetsinställelser i Sverige förekom det under perioden 1970-1990 i genomsnitt drygt 119 vilda strejker per år. Motsvarande antal legala strejker låg under samma period på endast drygt 10 per år. Inte ens en fjärdedel så många arbetare berördes av legala strejker jämfört med de som var inblandade i vilda strejker under perioden 1973-80.⁶ Historikern Christer Thörnqvist, som undersökt efterkrigstidens strejkrörelser i sin doktorsavhandling ”*Arbetarna lämnar fabriken*”, lyfter fram det faktum att knappt fem procent av antalet strejker under perioden 1975-89 var legala, resten var vilda. Vidare kommer han fram till att de vilda strejkerna ”blivit en naturlig del av det svenska förhandlingssystemet”. Arbetarmilitansen har fungerat som lokala påtryckningsaktioner vilket påverkat avtalsrörelserna och därmed haft en ”signifikant positiv inverkan på reallöneutvecklingen”. Dessutom har Thörnqvist påpekat att de försämrade rutinerna för att samla in strejkstatistik under 1950- och 1960-talen ger en förvriden, nedtonad bild av strejkaktiviteten under ”arbetsfredens” år. När han till exempel jämför den offentliga statistiken med Metalls konfliktregister finner han att det under några år till och med fanns fler registrerade metallstrejker än vad som registrerats i den offentliga statistiken för alla yrkesgrupper på arbetsmarknaden. Det förekom i genomsnitt mer än 26 vilda strejker per år i metallindustrin i Sverige 1949-76.⁷

Dold kamp

Nu lämnar vi de öppna och därmed officiellt kända konflikterna under efterkrigstiden. Detta eftersom de inte är tillräckliga när vi vill stämna av klasskampen. Vi måste också ta hänsyn till den dolda och informella kampen, som ju per definition är osynlig för utomstående betraktare och även för de inblandade svår att få en överblick av. Det är dessutom ett välkänt faktum att vi tenderar att inte se det vi inte känner till. Därför är det extra intressant när vi väl lyckas komma över siffror på den dolda kampens utbredning. Det kan hjälpa oss att vidga våra vyer och få ett hum om kampens verkliga omfattning. På 70-talet ”maskades” till exempel en stor andel av arbetstimmarna bort. På Volvo beräknas att 15% av arbetstiden gick förlorad och på SAAB-Scania var motsvarande andel så hög som 25%.⁸ På Volvo låg frånvaron på 17% och personalomsättningen steg till 52% (varje byte av anställda förorsakade vid denna tid extra kostnader motsvarande två månadslöner för en arbetare).⁹ I socialpsykologiska termer tolkas dessa kampyttringar så här:

³ Se t ex Zenit ”*Hamnarbetarstrejken i Göteborg november 1969*”.

⁴ Om själva gruvarbetarstrejken se t ex Zenits ”*LKAB-strejken*”. Om hamnarbetarstrejkerna, gruvarbetarstrejken och andra vilda strejker under 70-talet kan man läsa om i Ragnar Järhults ”*Nu eller aldrig*”.

⁵ Medlingsinstitutets hemsida [www.mi.se].

⁶ Enligt S.O.S. Sveriges Officiella Statistik i Mikkelsen ”*Arbejdskonflikter i Skandinavien 1848-1980*”.

⁷ Se Korpi ”*Unofficial Strikes in Sweden*”.

⁸ Se Weller ”*The Lordstown struggle and the real crisis in production*”.

⁹ Se Mendner ”*Teknologisk utveckling i den kapitalistiska arbetsprocessen*”. Mendner verkar i sin tur ha tagit uppgifterna från Albers/Goldschmidt/Oehlke ”*Klassenkämpfe in Westeuropa*”.

”Att det existerar en frustrerande atmosfär i en fabrik kan lätt diagnostiseras genom närvaron av sådana symptom som ihärdig kritik av styrelsen, elakt skvaller, överflödiga klagomål, skadande av maskiner, militanta politiska attityder, frånvaro, sjukskrivning och neuroser. Produktiviteten är naturligtvis låg.”¹⁰

Masssjukskrivningar har under 90-talet blivit en vanligare kampmetod, delvis som ett sätt att kringgå de hårdare anti-strejklagarna. Samtidigt har statliga utredningar och larmrapporter om de stigande sjukskrivningarna presenterats på senare tid, och frågan har seglat upp som en av sossarnas mest prioriterade. Sjukskrivningarna uppmärksammas nog inte i första hand på grund av omtanke om de som faller offer för en omänsklig arbetsituation, utan troligen främst för att motarbeta och klämma åt marginalerna för den i Sverige internationellt sett höga graden av frånvaro, oavsett om folk är friska eller inte. Detta välkomnas också av arbetsköparorganisationen Svenskt Näringsliv. Sossarnas resonemang bygger på att försöka få fler i arbete, även om det bara är deltid. Däremot är man inte överens hur reformerna ska genomföras i praktiken och samarbetet har knakat i fogarna eftersom de privata arbetsköparna inte vill betala för de långtidssjuka.

Proteströrelsen mot kapitalets toppmöten

En annan viktig aspekt på klasskampen är den politiska kampen utanför arbetsplatserna. Under hela 90-talet har till exempel den utomparlamentariska vänsterrörelsen bidragit till att etablera en upprorisk och konflikt-inriktad politisk kultur bland framförallt oppositionella ungdomar.¹¹ Vid sidan av den i huvudsak ideologiskt motiverade aktiviströrelsen så har under 90-talet även till exempel fängkampen flammats upp, skolstrejker förekommit flitigt och nya motkulturer blomstrat. Erfarenheterna från det utbredda utomparlamentariska motståndet under de senaste 10-15 åren är delvis en strömning i klasskampen, på arenor utanför arbetsplatsen. Denna utveckling som brukar betraktas som mer ”fransk” än ”svensk” har otippat fått sig en rejäl knuff ut i den politiska huvudfåran nu på 2000-talet genom de uppmärksammade globala massprotesterna vid olika toppmöten.

LO har ställt sig kallsinnig till att få sina medlemmar på fötter i de internationella mobiliseringarna med hänvisning till ”att det inte ligger i deras tradition” att demonstrera. Den gränsöverskridande spridningen av kamperna och den politiska radikaleringen från basen har ändå fortgått, vilket protesterna vid EU-toppmötet i Göteborg visade. Borgerlighetens våta dröm om en rak, snitslad och välregisserad bana på väg mot en ny form av korporativism under den skenbart oskyldiga beteckningen ”europeiskt samarbete” har fått sig en törn. Dessa händelser är intressanta utifrån vilka strömningar de representerar i samhället, närmare bestämt vilken roll de spelar i klasskampen.¹² De utomparlamentariska kamperna var med och skapade globaliseringsrörelsen, vilket är ett utmärkt exempel på vad vi kan uppnå kollektivt. Frågan är snarare vilka ambitioner och målsättningar vi ställer oss. Många har påpekat att toppmötesprotesterna riskerar att fastna i en ”aktivist-identifierad” återvändsgränd utan vare sig visioner eller någon reell möjlighet att förändra sakernas tillstånd.¹³ Men vi bör åtminstone erkänna och uppmuntra de utomparlamentariska kampernas positiva inspirerande sidor och potential att generaliseras i hela samhällsfabriken. Framförallt bör vi visa på hur vi kan komma vidare och bortom den aktivistiska ”brandkårspolitiken” för att våra ansträngningar ska kunna uppnå samtidighet i en global klassoffensiv mot kapitalet. Detta genom att utveckla nya kamper som svarar mot våra omedelbara behov där vi jobbar, där vi bor eller går i skolan – den vardagliga klasskampen som i grund och botten inte är någonting annat än vårt gemensamma behov av kommunism. Nyttändningen för de basdemokratiska fackföreningarna och generalstrejkerna i Sydeuropa är kanske den viktigaste inspirationskällan idag.

Från gatan till fabriken

Radikaleringen och den olydiga kulturen från gatuprotesterna kommer även spilla över i andra delar av samhällsfabriken, alltså inte minst när det gäller kampen på arbetsplatserna. Här kan vi dra intressanta historiska paralleller. Den betydelsefulla kopplingen mellan kampen på gatorna och på arbetsplatserna kan vi spåra genom historien från arbetarrörelsens barndom, över händelserna 1917¹⁴, i kampen mot strejkbrytare fram till 30-talet¹⁵ fram till den globala klassoffensiven på 1960- och 70-talet¹⁶. Denna innefattade gerillakamp, bondeuppror samt lönekrav i städerna och slummen i Afrika, Asien och Latinamerika. Andra exempel är majrevolten i Frankrike och liknande oroligheter i Japan. I USA exploderade ghettona och Polen skakades av ett uppror 1970.

Det är viktigt att påpeka att det i arbetarrörelsens barndom var de oorganiserade och spontana strejker och

¹⁰ Se Brown ”*Social Psychology of Industry*”.

¹¹ Se t ex tidningar som den anarkistiska *Brand*, den (ung-)syndikalistiska *Direkt Aktion* och den rådsocialistiska *Folkmakt*, samt internet-baserade *Motkraft* *Nyhetsbrev* som utgivits sedan 1997.

¹² En artikel med klassanalys som utgångspunkt i sin syn på proteströrelsen mot kapitalets globalisering är Aufhebens ”’*Anti-capitalism*’ as ideology ...and as movement?”.

¹³ Se t ex Stockholms Autonoma Marxisters pamflett ”*Ge upp aktivismen / Vi är inga kampanjnissar*” samt Lindström ”*Den autonoma rörelsen – en diskussion*”.

¹⁴ Se Andrae ”*Revolt eller reform – Sverige inför revolutionerna i Europa 1917-1918*”.

¹⁵ Se t ex Flink ”*Strejkbryteriet och arbetets frihet – En studie av svensk arbetsmarknad fram till 1938*” och Tidman ”*Spräng Amalthea! : arbete, facklig kamp och strejkbryteri i nordvästeuropeiska hamnar 1870-1914*”.

¹⁶ Se t ex Autonomies ”*Antiimperialism för 90-talet*”.

konflikter som åtminstone förekommit sedan 1600-talet¹⁷ som gav upphov till fackföreningarna, och inte tvärtom. Sida vid sida med de rena arbetskonflikterna var upplopp den andra huvudsakliga kampformen för arbetarklassen här i Sverige åtminstone fram till andra halvan av 1800-talet. I samband med att lönearbetarna började uppträda som en från andra skikt självständig grupp i massaktionerna blev den autonoma strejken för högre lönesättning den allt mer dominerande kampformen.¹⁸ Den fick utbredning vid mitten av 1800-talet och en strejktradition rotfästes under tiden före 1870-talet på vissa orter och arbetsplatser i Sverige. Det var framförallt de oskolade grovarbetarna som strejkade såsom stenhuggare, rallare, skogs- anläggnings- och gruvarbetare.¹⁹ Dessa kommer också att dominera SAC-Syndikalisterna när de bildades 1910 som ett svar på LO-ledningens lams hantering av den misslyckade storstrejken året innan.²⁰ Utan tvekan byggde strejkkampen vidare på de erfarenheter som gjorts i upploppen och massaktionerna på gatan:

”Båda kampformerna har sina för- och nackdelar och när de kan komplettera varandra blir de som starkast. Upploppen hade den fördelen att de innefattade hela arbetarbefolkningen på orten, och inte bara lönearbetarna i en viss bransch. Upploppen påverkade också livsvillkoren för hela folket, istället för höjda löner för vissa fick alla billigare bröd. På det sättet var upploppen betydligt mer anti-patriarkala. De positiva erfarenheter folk gjorde av upploppen, solidaritetens betydelse och massans makt, kunde föras vidare till strejkerna (...) de två kampformerna, upplopp och strejk, samverkade i stor skala 1855 och 1917.”

Kämpa Tillsammans²¹

Detta visar den självständiga kampens strategiska fördel – att den kan spridas och generaliseras på ständigt nya fronter i hela samhället där vi befinner oss, oavsett om det för tillfället är på jobbet, i skolan, i bostadsområdet, i fängelse²² eller någon annanstans, vilket skiljer sig från den traditionella fackliga strategin som är exklusivt utformad enbart för arbetsplatserna.

Potential för massrörelse?

Det råder ingen tvekan om att det finns en stor, slumrande potential i arbetarklassen, framförallt bland de yngre. Frågan är vad folk skulle kunna tänka sig att mobiliseras kring – vilka perspektiv och målsättningar vi ställer oss. Kanske skulle militanta arbetsplatsundersökningar kunna vara en referenspunkt? I klassen i allmänhet, och i vänsterns periferi i synnerhet, har det alltid funnits en stor sympati för den självständiga kampen, som inte motsvaras av någon organisation. Med all sannolikhet är denna sympati inte så liten idag, när det inte finns något självklart alternativ att som arbetare organisera sig i. Hårdare a-kasseregler, tvångsåtgärder för arbetslösa och det nya ofriare bemanningsavtalet från 2001 undergräver i sig arbetsmoralen och lusten för många att lönearbeta över huvud taget. Arbetsförhållandena har i allmänhet blivit såpass odrägliga att det för många tvingar fram ett nödvändigt motstånd som på ont och gott är inriktat på direkta resultat snarare än långsiktigt försvar av sin ställning som lönearbetare på en viss arbetsplats.

Socialdemokratin och bolsjevismen fick genomslag i klassen mycket på grund av att de anknöt till den vardagliga utsugningen.²³ Deras glansdagar är nu sedan länge förbi. Vi måste lära oss av historien och återuppliva kamptraditioner som lämpar sig bättre för en intensifierad klasskamp. Arbetsplatskampen handlar ju om våra omedelbara behov, men i förlängningen undergräver den både löneslaveriet som sådant och hela klassamhällets existens, vilket innebär en social revolution där vi befriar oss själva genom att befria produktionsmedlen. Vi kan lära oss av historien om ”den andra arbetarrörelsen” (i betydelsen utanför de officiella arbetarorganisationerna)²⁴, och organisationsformer som till exempel den tidiga syndikalismen och IWW²⁵, rådstraditionen, samt den autonoma arbetarrörelsen såsom den uppstod i Italien på 1960-talet.²⁶

¹⁷ Se Florén ”Klasskamp utan fackförening – om förindustriella arbetskonflikter”.

¹⁸ Se Karlbohm ”Hungerupplopp och strejker 1793-1867”.

¹⁹ Om hantverksarbetarnas och de utbildade arbetarnas skilda kampformer, se Östling ”Den ’andra’ arbetarrörelsen och reformismens framväxt”.

²⁰ Se Persson ”Syndikalismen i Sverige 1903-1922”, Schiller ”Storstrejken 1909 – förhistoria och orsaker” samt Collberg ”Hur SAC bildades”.

²¹ Se Kämpa Tillsammans ”Massmilitans i 1800-talets Sverige”. Artikeln bygger i sin tur till stor del på Karlbohm ”Hungerupplopp och strejker 1793-1867” samt Östling ”Den ’andra’ arbetarrörelsen och reformismens framväxt”.

²² Se Lauesen ”At leve i fængsel – En survival guide til fanger”.

²³ Se Aufhebens artiklar om socialdemokrati och Sovjetunionen [<http://www.geocities.com/aufheben2/>].

²⁴ På svenska är det kanske främst vetenskapliga undersökningar som belyser arbetarklassens mobilisering och olika arbetarskiktets kampformer på ett lokalt plan som kan vara intressanta i sammanhanget t ex Cederqvist ”Arbetare i strejk”. Se även Florén ”Klasskamp utan fackförening – om förindustriella arbetskonflikter”; Karlbohm ”Hungerupplopp och strejker 1793-1867”; Mikkelsen ”Arbejdskonflikter i Skandinavien 1848-1980”; Thörnqvist ”Arbetarna lämnar fabriken”.

²⁵ Se t ex Bock ”Die andere Arbeiterbewegung in den USA von 1905-1920”; Bologna ”Class Composition and the Theory of the Party at the Origin of the Workers Councils Movement”; Kornbluh ”Syndikalism i USA: IWW” och kapitel 13 i Zinn ”Det amerikanska folkets historia”. Om Bocks analys av IWW, se Eriksson ”Kampen mot arbetarna – och kampen mot arbetet”.

²⁶ Se t ex Wright ”Storming Heaven” samt stycket *The Italian New Left* i introduktionen till Cleaver ”Reading Capital Politically”.

Arbetarkollektivet

I ”Strejken som vapen” beskriver Ingemar Johansson hur Norrköpings produktionskooperativa hamnarbetarfack i det närmaste dikterade villkoren för arbetarköparna i hamnarna 1891-1907. Detta var innan kapitalet tagit kontrollen över arbetsprocessen. Arbetarna var enligt Marx terminologi ännu endast formellt underordnade kapitalet genom att de tvingades sälja sin arbetskraft. Detta förhållande mellan klasserna skiljer sig alltså från dagens, nu när kapitalet kontrollerar själva arbetsprocessen och arbetsdelningen. Idag så är därför arbetarna reellt underordnade kapitalet.

Det som utmärkte hamnarbetarnas kampstrategi under den formella underordningen var just att de ifrågasatte arbetarköparnas makt över arbetsprocessen. De blockerade den reella underordningen och motsatte sig med framgång det rådande produktionssystemet genom blixaktioner för att överrumpla motparten. Dessutom bistod man tidigt andra kämpande arbetare med en imponerande solidaritet som även gällde andra yrkesgrupper och strejkande arbetare i andra länder. Förutsättningen för hamnarbetarnas oerhört starka position var att de utgjorde ett självständigt arbetarkollektiv. Begreppet arbetarkollektiv har Johansson tagit från den norske sociologen Sverre Lysgaard som genom en intensivundersökning av ett pappersbruk på 1950-talet satt fingret på det självständiga normsystem som uppstår bland arbetarna och som stämmer mycket bra med mina egna erfarenheter.²⁷ Jag citerar Johansson:

Karaktäristiskt för detta normsystem är att det försöker finna kollektiva istället för individuella lösningar på de problem som arbetarna ställs inför på arbetsplatsen. Lysgaard menar att man kan tala om en informell organisation, ett arbetarkollektiv, vars främsta funktion är att skydda arbetarna mot de krav som ställs från produktionsorganisationens sida. Kollektivets agerande är alltså i första hand defensivt och utgår från det enkla faktum att den enskilda arbetaren är helt maktlös gentemot företaget och att därför ett gemensamt uppträdande är den enda möjlighet arbetarna har att hävda sina intressen. Lysgaard framhåller att arbetarkollektivet omfattar arbetarna på en viss fabrik eller avdelning och skiljer sig från den mindre enheten kamratgruppen och den större enheten klassen. Han anser att kollektivets styrka i första hand bestäms av tre faktorer: närhet, likhet och problemfrekvens. Med närhet avses faktorer vilka underlättar samverkan och kommunikation mellan de enskilda arbetarna. Likhetsfaktorerna gör det möjligt för arbetarna att identifiera sig med varandra; det gäller frånvaron av statusskillnader, förekomsten av homogen arbetsdelning och lönestruktur m m. Problemfrekvensen bestäms av arbetsgivarsidans agerande; enligt Lysgaard får ett ökat tryck från företagsledningens sida gentemot arbetarna den effekten att arbetarkollektivet stärks.

Hamnarbetarfackets starka maktposition på lokalplanet i Norrköping kunde först brytas när arbetarköparna satte in en riksomfattande massiv mobilisering genom SAF:s och Redareföreningens medverkan 1907, samtidigt som den lokala strejktaktiken övergavs och initiativet förflyttades till riksnivå. Norrköpings Hamn- och Stufveriarbetarefackförening hade nämligen trots skilda uppfattningar i taktikfrågan anslutit sig till Svenska Transportarbetareförbundet och hade på så sätt givit upp en del av sin självständighet genom att underordna sig ett centralstyrt förbunds intressen. Hamnarbetarna var nu tvungna att ha förbundsstyrelsens godkännande för att strejka. På så sätt motverkades det överrumplingsmoment som var en viktig förutsättning för hamnarbetarnas autonoma strejktaktik. Den centralstyrda organisationsform och försiktiga förhandlingsstrategi som Transport tillämpat med framgång sedan dess tillkomst 1897 visade sig nu otillräcklig gentemot en välorganiserad motpart. Dessutom godtog LO den så kallade decemberkompromissen med SAF 1907, att ”arbetets frihet” skulle skrivas in i alla kollektivavtal. Med detta menades helt enkelt arbetarköparnas rätt att leda och fördela arbetet. Oppositionen mot detta lyckades aldrig formera ett gemensamt motstånd. Den lokala fackföreningen bakbands och saknade allt inflytande över utvecklingen. De lokala maktrelationerna fick i slutskedet ingen betydelse för stridens utgång och arbetarköparna kunde därigenom erövra kontrollen över arbets- och anställningsprocessen i Norrköpings hamn. Den reella underordningen var ett faktum.

Borgerligt organisationsmönster

Arbetarklassens officiella, formella organisationsformer kom i princip att följa det tidiga borgerliga samhällets splittring i stat och (privat-)samhälle. Vettig marxistisk teoribildning lyste med sin frånvaro. Den för en socialistisk samhällsomvandling relevanta kampen inom produktionssfären isolerades alltmer både från den politiska och den fackliga delen av rörelsen. Fackföreningsrörelsen tog sin utgångspunkt i kampen för en ”rättvis” lön, det vill säga i cirkulationssfären. Det socialdemokratiska partiet riktade kraven till den borgerliga staten, till exempel i kampen för allmän rösträtt. Arbetarrörelsen övertog det borgerliga organisationsmönstrets yttre former. Den borgerliga idealföreningen organiserar endast ett delintresse hos medlemmarna, eller sär-skilda egenskaper hos individerna – aldrig de totala livssammanhangen. Organisationen fordrar ingen aktivitet av medlemmarna, förutom att välja och avsätta styrelsen på formella möten med evigt protokollskrivande och bokföring. De borgerliga organisationsmönstren medverkade till arbetarklassens integration med det kapitalistiska systemet, samtidigt som arbetarna i den vardagliga klasskampen till stor del i det fördolda fortsatte att verka kompromisslöst och antagonistiskt, en självständig kamptradition som redan i nuet formar organisatoriska kärnor, byggheter, till det framtida klasslösa samhället.

²⁷ Lysgaard ”Arbeiderkollektivet. En studie i de underordnedes sosiologi”.

Olika arbetarskikt – skilda kampformer

Inom arbetarklassen i Sverige fanns det i arbetarrörelsens barndom olika skikt och de skillnader som fanns i förhållande till produktionsmedlen motsvarades också av skilda i kampmetoder.²⁸ De två stora skikten utgjordes av hantverkare och grovarbetare, där hantverkarna var fler än grovarbetarna. Dessa två skikt växte inte bort med den växande industrialiseringen utan omformades till yrkesutbildade och utbildade. Hantverkarna/de yrkesutbildade utgjorde den första arbetararistokratin och som sådan reformismens sociala bas. Hantverkarna hade relativt stor kontroll över produktionen. Deras kamp handlade främst om fördelningen över vinsterna och att försvara sina privilegier. Grovarbetarna å andra sidan lät sig inte disciplineras av den bestående produktionsordningen. Deras arbetsförhållanden tillät dem inte att behålla något status quo med kapitalisterna inom produktionsfären. Den repression som de hela tiden utsattes för framkallade ett våldsamt, spontant och livsnödvändigt motstånd, som tog sin utgångspunkt just på fabriksplanet.

Sambandet mellan arbetarklassens olika skikt och dess skilda kampformer, eller mellan klassens tekniska och politiska sammansättning, har även Erhard Lucas funnit när han undersökt två olika former av arbetarradikalism i Ruhrområdet under revolutionsåren 1918-19²⁹. Jag citerar Johansson igen:

Lucas har jämfört två städer, Hamborn och Remscheid. I Hamborn var huvuddelen av den arbetande befolkningen sysselsatt med gruvdrift. Dessa gruvarbetare anser Lucas tillhöra det lägsta skiktet av den tyska arbetarklassen. Detta skikt var heterogent sammansatt och bestod av en stor andel utländsk arbetskraft. Man saknade således en gemensam bakgrund. Dessa arbetare visade föga intresse för facklig och politisk organisering, men trots detta genomförde de vid flera tillfällen och då främst under åren 1918-19 mycket omfattande mass- och strejkaktioner, som helt stod utanför den etablerade arbetarrörelsens kontroll. Dessa aktioner syftade till ett totalt maktövertagande på det lokala planet; detta gäller såväl den administrativa makten som kontrollen över arbetsprocessen. I dessa situationer tog arbetarna ingen hänsyn till de direktiv som utfärdades av de olika arbetarpartiernas och fackliga organisationernas centrala organ.

I Remscheid däremot dominerades den ekonomiska strukturen av järn- och metallindustri. En strukturomvandling från hantverksmässig till mer fabriksmässig produktion hade ägt rum vid slutet av 1800-talet. Detta innebar att en stor del av arbetskraften hade en gemensam hantverksmässig bakgrund. Alltsedan 1890-talet hade den fackliga och politiska arbetarrörelsen haft ett fast grepp om arbetarklassen i Remscheid. Därför tog sig de revolutionära händelserna 1918-19 helt andra uttryck här än i Hamborn. De formella organisationerna och deras ledare intog en dominerande roll och hade fullständig kontroll över stadens arbetar- och soldatråd. Därigenom kom de att behärska den kommunala förvaltningen. Arbetar- och soldatrådet betraktades som ett rent politiskt organ och dess målsättning var att genom en centralisering av dessa råd på nationell nivå störta regeringen och gripa den politiska makten. Den stora massan arbetare i Remscheid intog en passiv roll på ett helt annat sätt än i Hamborn. Inte heller gjordes några försök att tillkämpa sig makten över produktionsmedlen. Företagen i Remscheid förblev i det närmaste oberörda av den revolutionära omvälvningen, eftersom arbetar- och soldatrådet enbart inriktade sig på den politiska kampen. Det skedde aldrig någon mobilisering från basnivå på samma sätt som i Hamborn.

I sin analys av arbetarradikalismen i de båda städerna tecknar Lucas två olika arbetartyper med delvis skilda levnadsvillkor och intressen. Då han karakteriserar de båda typerna, utgår han från motsatspar såsom kontinuitet/diskontinuitet i livscykel, relativ social säkerhet/stor osäkerhet då det gäller framtiden, rationella framtidsplaner/kortsiktig syn på framtiden. Lucas menar att den fackliga och politiska arbetarrörelsen främst varit inriktad på att tillvarata den remscheidska arbetartypens intressen. Den hambornska arbetartypen har svårt att acceptera fackföreningsrörelsens långsiktiga avtalstaktik liksom den politiska arbetarrörelsens långsiktiga reformpolitik och centralistiska strävan. Man är istället inriktad på direkta massaktioner som kan ge snabba resultat. Dessa aktioner har ofta en fatalistisk prägel och utmärks av en stark solidaritet på basnivå. På detta sätt vill Lucas förklara de formella organisationernas stora betydelse i Remscheid och den informella och spontana prägel som utmärkte arbetarrörelsen i Hamborn under åren 1918-19. Samtidigt påpekar han att det är den remscheidska arbetartypens kampformer som dominerat nästan all historieskrivning om arbetarrörelsen, medan den hambornska typen värderats lågt och överhuvudtaget föga beaktats.

Den spontana arbetarrörelsen

Den enögda historieskrivning som Lucas beskriver i slutet av citatet ovan gäller ju även Sverige. Det främsta bidraget som går mot strömmen är kanske det som Rune Jungen skrivit om den spontana arbetarrörelsen i textilarbetarstaden Borås 1880-1920³⁰. Jungen menar att den egentliga organisationshistorien under denna tid ger en ofullständig bild av arbetarrörelsens styrka. I Borås var den spontana typen av upprorisk arbetarrörelse utbredd, som annars varit mest vanlig i de kontinentala industriländerna, vilket har beskrivits som ett exotiskt och udda inslag i svensk arbetarrörelse. Föreningsrätt vann man på en rad arbetsplatser 1902 efter att de allra flesta av de 4000 arbetarna på orten i flera dagar deltagit i spontana massdemonstrationer, upplopp och konfrontationer med strejkbrytare och ridande polis. Borås sågs som "Sveriges Schlesien", en extrem fabriksstad med proletära livsvillkor som skapade våldsamma konflikter som inte

²⁸ Östling "Den 'andra' arbetarrörelsen och reformismens framväxt".

fanns på andra orter. Jungen driver däremot tesen att liknande rörelser även verkat på andra orter, och skulle kunna utforskas bara man gräver tillräckligt djupt i arkiven. Han har också visat att den spontana arbetarrörelsen i Borås till stor del var en rörelse dominerad av kvinnor, som tidvis under storstrejkerna överträffade sina manliga kamrater både i antal och stridbarhet.

3. Transport- och lagerbranschen idag

Lagerbranschen och den magra produktionen

Lagerarbete räknas som en av de lågavlönade framtidsbranscherna i USA.³¹ Även i EU och Sverige kan vi nog förvänta oss en liknande utveckling³², även om det dock verkar som att själva antalet lagerarbetare minskar när lagringspunkterna blir färre. De som blir kvar förväntas bli desto produktivare. Det absoluta antalet chaufförer verkar däremot stiga.

”Lager” är egentligen en lite missvisande term som bara beskriver en del av arbetsuppgifterna i en modern godsterminal. Begreppet logistik eller materialhantering motsvarar egentligen bättre vad terminalarbetet i allt större utsträckning handlar om – att på olika sätt hantera, förflytta och lagra material och färdiga produkter i form av olika paket, behållare, pallar och containrar eller liknande. Idag har betoningen på många ställen allt mer förskjutits från traditionell lagerhållning till att handla om att hantera och styra godsflöden i konstant rörelse, även om lagersysslan delvis finns kvar som en viktig bit.

Just-in-time-principen enligt den ”magra” produktionsmetoden (lean production) har varit på tapeten ganska många år nu och har som uttalat syfte att eliminera lagerhållning.³³ Antalet lagerplatser och mellanled minskar när ”lagren” flyttar ut på vägarna. Istället krävs tätare transporter. Därmed har volymen per transport minskat, vilket bland annat innebär en ökad belastning på miljön. Transportkostnaderna för underleverantörer som ligger långt ifrån tillverkningsföretaget stiger, vilket missgynnar företag i glesbygden. De globala godsflödena medför att det är nödvändigt med internationella logistiklösningar där man utnyttjar utländska företag, vilket innebär ökad konkurrens för inhemska logistikföretag. Det är också nödvändigt att infrastrukturen håller en hög standard i alla regioner, vilket har blivit en viktig uppgift för dagens politiker.

Strävan mot en mer flexibel, uppluckrad och rörlig produktionsordning verkar mer eller mindre ha slagit igenom över hela fältet, och påverkar i förlängningen arbetsförhållandena för oss alla. Denna ”magra” arbetsköparstrategi, som innebär att pressa mesta möjliga arbete ur oss genom konstant underbemanning utan att ta hänsyn till några sociala konsekvenser, brukar kallas för *management-by-stress*. Transport och logistik är nyckelbranscher som sätter tempot i hela samhällsmaskineriet och är därför i mångt och mycket själva förutsättningen för denna utveckling. Självklart besitter man en inte helt oansenlig maktposition när man kontrollerar gods- och materialflödena i ett så störningskänsligt och globaliserat system som dagens kapitalism. När marginalerna och buffertarna avskaffas och allting handlar om minuter och sekunder så kan detta även vändas som ett vapen mot kapitalet. Därför är det så viktigt för kapitalet att hålla dessa arbetare splittrade. På sätt och vis kan man se dessa branscher som flaskhalsen i ”det globala löpande bandet”. Inte minst de uppmärksammade kamperna i just transportbranschen (till exempel vågor av vägblockader som lamslagit Frankrike och hamnarbetarkamper runt om i världen³⁴, nu senast på den amerikanska västkusten) tyder på att kampen om denna gynnsamma position är långt ifrån avgjord och fortfarande en knäckfråga för kapitalet.³⁵ I denna bransch kan vi kanske därför redan idag se mer renodlade tendenser i klasskampen som ännu bara smygande har börjat etablera sig i andra sektorer. Om detta stämmer så är såväl arbetarnas kamper som arbetsköparnas strategier trendsättare för alla branscher, vilket gör dem och deras inbördes förhållande extra intressanta och viktiga att analysera.

Desperat bakom ratten

Ironiskt nog innebär ”just-in-time” för många långtradarchaufförer ofta många, frustrerande timmar av väntan, bortslösad, obetald tid. Detta eftersom de inte får betalt medan de väntar på att lasta eller lossa på en fabrik. För att kompensera denna bortslösade tid är det enda sättet för en förare som är bunden av snäva leveransscheman ofta att bryta hastighetsgränserna så snart de kommer ut på vägarna. Om deras tidsscheman tvingar dem att stå på gaspedalen, tvingar lönen dem att jobba långa dagar. En oorganiserad förare i USA jobbar i genomsnitt 70 timmar i veckan. Även här i Sverige blir det allt vanligare att långtradarchaufförer till och med tar droger för att hålla sig vakna under sina maratonpass. Detta är knappast något olycksfall i arbetet, utan något som många arbetsköpare helt iskallt kalkylerar med. Det har förekommit att förare fått sparken för att de ertappats drogade bakom ratten, för att komma tillbaka och köra för samma åkeri redan nästa vecka. Dessutom förespråkas strategin att stimulera enmansföretag/egenföretagare, småföretagare eller ”informellt” arbete som ett sätt att splittra upp och öka utsugningen. De fasta kostnaderna reduceras inklusive löner. Det kan visserligen kosta mer med entreprenad-chaufförer när de väl utnyttjas, men de är ändå

²⁹ Lucas ”Zwei Formen von Radikalismus in der deutschen Arbeiterbewegung”.

³⁰ Jungen ”Vävarstad i uppror” (finns både som bok och en kortare artikel).

³¹ Se fotnot 12 i Sassen ”Tjänsteökonomi och den nya ojämlikheten”.

³² Arbetsförmedlingen har t ex bekostat truckförarutbildning i syfte att bemöta bemanningsföretagens efterfrågan. Branschtidningen *Inköp & Logistik* listade i slutet av år 2001 Sveriges 12 bästa lägen för nyetablering av logistikföretag i följande ordning: Göteborg, Helsingborg/Malmö, Norrköping/Linköping, Halmstad, Arlanda/Uppsala, Eskilstuna/Strängnäs, Västerås, Jönköping/Nässjö, Borås, Örebro, Gävle och Växjö.

³³ Se t ex delen *Den magra produktionen* i Nyberg ”Kapitalet.se”.

eftertraktade för sin flexibilitet och politiska uppsplittring. Många åkerier pressar förarna så hårt att de systematiskt måste bryta mot trafikregler och arbetsrätt med allt för långa körpass. Detta har lett till allvarliga olyckor och till och med dödsfall på vägarna. Pressen på de förare som inte har möjlighet att hålla ihop som arbetarkollektiv blir alltså allt mer desperat. Många försöker finna en lösning i att lägga sin röst på högerextrema partier.

De nya logistikföretagen

Den senaste utvecklingen i transport-, lager- och logistiksektorn är en ny generation globaliserade jätteföretag som på kort tid omstrukturerat branschen och dess sysselsättningsstruktur.³⁶ Dessa nya storföretag är ”intermodala”, det vill säga de är varken flygbolag, järnvägsbolag, åkerier eller rederier utan kombinerar olika transportsätt med en god portion internet-teknologi. Destinationen är inte längre en hamn, en flygplats eller en fraktcentral – de transporterar varor via dessa platser. Leveransen sker utifrån en ny kundorienterad filosofi – från dörr till dörr. Genom elektronisk teknologi finner man inte bara den bästa och billigaste rutten eller tillgängligt utrymme i en container, man kan till och med när som helst tala om exakt var försändelsen befinner sig. Distributionen av små paket är det snabbast växande segmentet inom vägtransporter och e-handeln gör att det växer allt snabbare.

Efter internetbranschens fall på börsen så var det dags för den nya ekonomins och internetrevolutionens nästa guldkalv: de gamla transportföretag, budfirmor och före detta statliga postförvaltningar som gynnats av den ökande postorderhandeln över internet.³⁷ Verksamheten gäller inte bara själva transporter, utan även hela leveranskedjor, beställningar och betalningar. Det har blivit allt vanligare att de allt större transnationella bolagen sänker sina transportkostnader genom att lägga ut hela sin komplicerade leveranskedja på entreprenad till specialiserade logistikföretag som tar sig an denna så kallade tredjepartslogistik.³⁸ Det går till exempel till så att svenska Posten sätter upp webbutiker för att hantera varuflöden vilket i praktiken hjälper e-företagen att klara sig utan lager.

I Europa omsätter transport- och logistikbranschen 350 miljarder kronor, en pott som spekulanterna i slutet av 90-talet började strida om i full skala.³⁹ En febril fusionvåg sveper fortfarande över Europa med ständiga uppköp, nya nätverk och gränsöverskridande allianser. Konkurrensen kräver storlek, finansiella muskler och global räckvidd. Endast ett handfull företag kommer sannolikt stå kvar när striden bedarrat. De inblandade marknadsaktörerna är inte bara de något sänkt stora europeiska speditörsföretagen, utan även amerikanska och brittiska gigantföretag, samt de nationella europeiska järnvägsbolagen och postverken som båda successivt avregleras på grund av sin betydelse i logistikkedjan. Den svenska järnvägsbranschen har under 90-talet blivit en av de mest privatiserade i hela Europa. Svenska Posten hävdar dessutom att de genomgår den största förändringen på 360 år, vilket visat sig innebära ett hot mot både de postanställda och det tidigare public-service-uppdraget.

Motstånd

Runt omkring i Europa har denna utveckling bemötts med motstånd och strejker i betydligt högre grad än här på hemmaplan. I Frankrike har till exempel de stridbara järnvägsarbetarna genom bland annat basfacket SUD-Rail effektivt lyckats stoppa de planerade personalnedskärningarna med konsekvensen att de det franska järnvägsnätet idag har flera gånger så många anställda som det spanska, trots att de är ungefär lika stora. I Storbritannien genomfördes sommaren 2002 den största och första landsomfattande strejken bland offentligt anställda sedan 1979. Bland annat postarbetarna har utmärkt sig med speciellt många vilda strejker de senaste två åren. Liknande landsomfattande strejker har under den här sommaren och hösten förutom i Frankrike och Storbritannien även förekommit i Grekland, Italien, Spanien, Portugal, Tyskland och Schweiz. På ledarplats i de borgerliga tidningarna oroar man sig för att strejkspöket även ska hitta hit nu när Kommunal sagt upp sitt avtal, och ledande LO-ekonomerna skyndar till undsättning genom att spy ur sig nationalekonomiska ”sanningar” om det samhällsekonomiskt förnuftiga med låga lönenivåer. När sedan ledande LO-företrädare gång på gång lägger sig platt och nöjer sig med att visa förståelse för arbetsköparna vid fabriksnedläggningar och permitteringar som drabbar deras medlemmar så är väl ingen förvånad över att LO idag har sin lägsta anslutningsgrad i modern tid – förtroendekris är bara förnamnet.

Ett bra exempel på nytänkande arbetarkamp mot privat-iseringhysterin i transportsektorn står tunnelbaneförarna i Stockholm för i sin kamp mot den arbetsköparen Connex⁴⁰. Det hela började med demonstrationer, flygbladsutdelningar och höga förväntningar på avtalsrörelsen 2002. Men SEKO skrev på ett skitavtal. Istället för att bli uppgivna och desillusionerade så blev tunnelbanearbetarna förbannade, pratade om ”förräderi” och döpte om SEKO till SVEKO. SEKOs utträdesblanketter tog slut och ”Intresseföreningen för anställda inom kollektivtrafiken” bildades som en slags dubbelmagnetsstruktur. En febril verksamhet drog igång med utomfackliga kampmetoder, samtidigt

³⁴ Om arbetarautonomi i hamnarna, se *”International Dockers’ Struggles in the Eighties: Workers of the World, Tonight!”*.

³⁵ Mer exempel på detta finns i Riff Raff nr 1 *”Samma gamla kapitalism – en inledning”*.

³⁶ Analysen av den nya generationen logistikföretag och dess konsekvenser för arbetsförhållandena baserar jag främst på information från *Internationella Transportarbetarefederationen* [www.itf.org.uk].

³⁷ Se Svenska Dagbladet *”Logistik – nu sexigare än det låter”*.

³⁸ Se Israelsson *”Medie- och reklambranschen, E-handel och logistik i Sverige: var finns de framtida jobben?”*.

³⁹ Se Dagens Nyheter *”Speditörsföretag: Hårdnande kamp om transporter. Nationella postverk drabbas när de stora företagen gör upp om den europeiska marknaden”*.

⁴⁰ Se Magnusson *”Vad händer inom tunnelbanan?”*.

som initiativet flyttades från förbundstoppen till medlemmarna. Motståndet fördes med metoder som att arbeta efter regelboken, maskning, olydnad, övertidsvägran och sjukskrivningar. Detta medförde indragna turer och förseningar i trafiken som Connex får bära för samtidigt som de måste betala alla lön. Parallellt med det utomfackliga motståndet förs lokala förhandlingar.

Ny klassammansättning i branschen

Även arbetsstyrkans sammansättning i de nya dominerande logistikföretagen är ”intermodal”, en ny multikategori logistiktransportanställda som innefattar alla former av traditionella transportarbetare som chaufförer, sjömän, hamnarbetare och flygbolagsanställda. Dessutom omfattas även lager- och terminalanställda, teletjänstcentraler, så kallade callcenters⁴¹, samt postarbetare. Omstruktureringen ställer som vanligt krav på ökad arbetsintensitet, flexibilitet, lägre arbetskraftskostnader, press på arbetstider och skiftsystem, sänkta bemanningsnivåer, press att ignorera eller bryta mot bestämmelser och lagar samt borttagande av skydd man haft sedan länge mot tillfällig arbetskraft (inte minst i hamnarna).

Denna beskrivning över branschen kanske kan låta som en klagovisa, men det finns ingen anledning att resignera – kampen är långt ifrån avgjord. Om vi kan komma över kortsiktighet och skråmentalitet, så kan utvecklingen på lite längre sikt öppna upp möjligheter för en gränslös och vitaliserad klassolidaritet i kampen för samhällsmakten. En gångbar kampmetod på en arbetsplats kan spridas till andra, inte minst via internet. Arbetarstyrkans nya tekniska och globaliserade sammansättning utmanar traditionella nationella avgränsningar och fackliga yrkesuppdelningar har redan börjat luckras upp med syfte att knyta nya yrkesöverskridande allianser. I Tyskland har till exempel transportarbetarfacket börjat organisera tjänstemännen i logistikföretagen som har en mer kollektiv arbetssituation än egenföretagarna på vägarna, för att kunna ta till kännbara konfliktåtgärder med krav som berör hela branschen.

4. Arbetsplatskampen

”*Meningsfullt handlande* för revolutionärer är allt som ökar arbetarklassens självförtroende, autonomi, initiativ, delaktighet, solidaritet, jämlikhetstendens och självverksamhet och allt som bidrar till deras avmystifiering.

”*Fruktlös och skadlig aktivitet* är allt som förstärker arbetarklassens passivitet, apati, cynism, hierarkiska uppdelning, alienation och förlitande på att andra skall göra saker för dem och den omfattning de sålunda kan manipuleras av andra – även av dem som påstår sig handla å deras vägnar.”

Solidarity

Anställd som spindel i nätet

Efter att ha varit en del av den unga arga arbetskraftsreserven under 90-talets massarbetslöshet och varvat socialbidrag med olika meningslösa ”aktivitetsåtgärder” och praktikplatser för svältlön sedan jag slutade skolan så började jag jobba i en godsterminal. Nu hade ju regeringen lyckats ”bekämpa” arbetslösheten som det så vackert hette. Man skulle vara tacksam för att man fick jobb. Dessutom hade många vid det här laget fått vänja sig vid en knaper arbetslöshetstillvaro på, eller till och med under, existensminimum.

Första tiden i terminalen trivdes jag riktigt bra på grund av sammanhållningen, trots att det många gånger var både tungt och stressigt. Det var till en början också ett händelserikt och varierande jobb, med lagom mycket ansvar. Kortfattat så handlade arbetet om att ta emot, hantera och lasta gods. Detta innefattade en mängd sysslor som lagring, sortering, packning, plockning, vägning, mätning, pappersarbete, kundkontakter, postgång och en del tillfälliga transporter – allt på samma gång. Självkänslan växte när man blev erkänd av arbetskamraterna och med tiden började behärska arbetsuppgifterna.

Arbete i godsterminal

I den godsterminal där jag själv arbetade var omsättningen på personalen stor. Arbetsuppgifterna var strikt segregerade. Vi som jobbade på golvet i terminalen var män, mest unga och ungefär hälften invandrare. Chaufförerna som var anslutna till terminalen var något äldre heltidsanställda män, inga invandrare. Kontorspersonalen var enbart kvinnor, många deltidare. Städpersonalen var bara invandrare, bara deltidare.

Arbete i terminal motsvarar enligt mina erfarenheter dessutom ofta själva sinnebilderna för otrygga, smutsiga och tuffa arbetsförhållanden med stor genomströmning. I alla fall i detta avseende kan det nog i mångt och mycket räknas som en trendsättare. Arbetet innebär tunga lyft i högt uppskruvat tempo, obekväma arbetstider, dieslavgaser och stor risk för olyckor och arbetsskador, inte minst när truckar är inblandade. Utomhustrailrar som ska tömmas och fyllas med gods kan på vintern vara glashala av is på insidan för att under soliga sommardagar hettas upp till olidliga temperaturer på över 40 grader. Vi saknade termometer i terminalen, men när det var som kallast på vintrarna och det blåste tvärdrag mellan portarna så kunde vi avläsa de värsta köldknäpparna på att lysrören i taket bleknade.

⁴¹ Den tyska gruppen Kolinko publicerade 2002 den engelskspråkiga boken ”Hotlines” om en undersökning i callcenter-branschen. Fakta om callcenter i Sverige finns i ”*Samma gamla kapitalism – en inledning*” i Raff Raff nr 1 eller på HTF:s hemsida [www.htf.se].

Kontraktsmässigt så har jag stött på rena rama djungeln av visstidsanställningar på prov, falska vikariat, dubbla deltidstjänster, inhyrd personal, tillfälliga entreprenadkontrakt från olika firmor eller ibland till och med folk som jobbar i väntan på något kontrakt över huvud taget. De flesta mer eller mindre beroende av att hanka sig fram genom OB-tillägg och övertidsersättningar.

I lagerbranschen finns på en slags manlig kultur på gott och ont, vilken bland annat innebär att man löser problem när de dyker upp – även om det innebär att man bryter mot några regler eller att det skulle kunna vara riskfullt för en själv. Denna självvårdiga kultur blir först riktigt intressant när man börjar uppfatta sig som ett kollektiv med intressen som står i motsättning till arbetsköparna.

Två lektioner

Det dröjde inte länge innan man insåg att pressen på oss ständigt ökade, trots ett redan maxat tempo. Jag upplevde det som att vi stod med våra ryggar mot ett stup, men att de ändå fortsatte att trycka på. Så fort vi lyckades få upp en vettig arbetsrutin så ökade godsmängden och nya arbetsuppgifter tillkom. Den allt ökande pressen mot oss stärkte vår sammanhållning och grupp känsla ytterligare. Vi lärde oss jobba effektivare och blev superflexibla problemlösare. Men så här kunde det inte fortgå. En grundläggande förändring var nödvändig.

Vi i terminalen saknade facklig erfarenhet, få var anslutna över huvud taget. Jag berättade att jag hade gått arbetslös och haft det knapert en tid och om jag skulle tvingas till det så igen så skulle det bemötas med ”franska” kampmetoder – att helt enkelt ge sig ut på gatorna och leva jävel eftersom man inte hade något att förlora. Sådant snack tar man ju ofta till för att så att säga lätta på trycket från det vardagliga slitet. Men hur skulle problemen på arbetsplatsen bemötas? Hur skulle vi kunna gå från gnäll till handling?

Först gick vi till chefen om och om igen och sa att vi behövde fler anställda. Vi pratade så klart för döva öron, även om vi fick visad ”förståelse”. Så småningom ledsnade vi så klart på det och bröt dialogen när vi insåg att ändå inget vettigt skulle komma från det hållet. Detta var lektion nummer ett.

Sedan kom avtalsrörelsen och chaufförerna skulle ut i strejk. Man hade stått tillbaka lönemässigt i flera år och dessutom var man förbannade på arbetsförhållandena och övertidsarbetet. Nävarna knöts och snacket gick om att eventuella strejkbrytare skulle passa sig, precis som i England: ”Så behandlas strejkbrytare!”

Kanske kunde facket vara en lösning även på våra problem i terminalen? De flesta av oss var ju visstidsanställda, unga och invandrare som inte hade några erfarenheter av facklig kamp. Alla var inte ens medlemmar. Förutom fler folk så behövde vi fasta tjänster, inte minst för att över huvud taget kunna söka lägenhet i bostadsbristens tider. Därför följde vi intresserat utvecklingen av chaufförernas konflikt. Om de kunde få igenom sina krav genom facket så skulle vi också försöka hänga på, resonerade vi.

Hur som helst blev det aldrig någon strejk. Facket vek sig för en kompromiss med några fjuttiga procent och lyckades på så sätt ta död på den spirande kampanjen. Det gick ett rykte om att det säkert var uppgjort på förhand bakom kulisserna. Att konfliktvarslet bara var att spel för gallerierna för att fackavgifterna skulle fortsätta strömma in. Bitterheten och passiviteten spred sig hos chaufförerna. Man hade förlorat både hoppet och initiativet genom att helt sätta sin tilltro till representanterna i fackets ledning. Detta var lektion nummer två.

Vad jag och mina jobbkompisar nu med två enkla lektioner en gång för alla fått bevisat för oss, var det vi egentligen hela tiden hade utgått ifrån. Nämligen att skulle det bli någonting gjort, så fick vi se till att göra det själva. Ingen annan skulle göra det åt oss. Vi var tvungna att lära oss hur vi kunde kräva och ta istället för att vädja och be. Det hade tidigare varit lite snack om att vi i terminalen kanske skulle ta och kollektivt gå med i syndikalisterna för att inte ge ifrån oss beslutande- och konfliktträten. Men på det stora hela så hade vårt intresse för fackföreningslinjen svalnat. Kanske uppfattade vi det trots allt som något utomstående, som en omväg, en överbyggnad.

Två delsegrar

Vi fortsatte att hålla garden högt – och det gick bättre än vad någon av oss kunnat föreställa sig. Det skulle inte dröja länge innan vi med enkla utomfackliga medel sopade hem våra krav. Vi lyckades fixa både fasta kontrakt och fler anställda. Grunden till detta låg, som jag ser det, i vår sammanhållning och självständiga kontroll över den till synes oöverskådliga verksamheten. Vi såg efter eget huvud till att skaffa oss unik kunskap om hur arbetet skulle utföras. På så sätt gjorde vi oss oersättliga – en självbevaringsdrift som tillfälligt anställd.

Dagen när våra tillfälliga kontrakt skulle löpa ut närmade sig. Cheferna var tryggt förvissade om att vi skulle jobba kvar. Ingen hade ju sagt något annat... Men så börjar vi plötsligt fira att vi ska sluta. När cheferna får reda på det så håller de på att ramla baklänges. De försöker så klart att hålla masken, men alla förstår lägets allvar. De har inget val. Vår förhandlingsposition regerar. Vi får våra fasta tjänster. De jagar oss mer eller mindre för att vi ska sätta kråkor på kontraktet. Troligen hade vi kunnat passa på att få igenom ännu fler förbättringar när vi ändå hade dem på halstret, men det är lätt att vara efterklok.

Vi hade ju också insett att det inte gick att övertala ledningen om att vi var underbemannade. Då återstod i alla fall en sak – att övertyga några av dem i handling. Varje gång höjdarna från huvudkontoret var på besök så gick ryktet som en löpeld: ”slipsnissar i terminalen, slipsnissar i terminalen”. Varje gång slipsnissarna kom så möttes de av samma syn: ett gäng flitiga terminaljobbare som slet och stressade i ett djuriskt tempo, i skuggan av ett berg av inkommande gods som bara växte, och med ett band fyllt till bristningsgränsen.

Vi sysselsatte oss alltså med tidskrävande och jobbiga arbetsuppgifter i ”fel” ordning, för att undvika några synbara resultat. Vi jobbade energiskt men ineffektivt och bättrade på så sätt på det redan ohållbara godsflödet. Slipsnissarna utgick från vad de såg, och det var att vi var underbemannade – punkt slut. Våra egna chefer fick ge med sig, något som skulle visa sig vara början till deras fall... Vi hade jämnat ut oddsen. Vårt självförtroende var på topp. Genom två viktiga delsegrar hade vi uppnått våra målsättningar och fått mersmak. Vad skulle vi göra härnäst?

Att salta notan

Det finns många sätt att höja sin lön utan att behöva springa benen av sig för att förhandla med chefen. Det kan handla om att fiffla med tidrapporter och stämpelklockor. Det kan handla om reallöneförhöjningar som att kunna använda sig av bilar, internet, telefoner och kopiatorer. Det kan vara saker man kan plocka med sig hem eller byta med andra arbetare. Sådant som vi hade ständig kontroll över var kontorsmaterial, fika och lastpallar. Vissa chaufförerna brukade komma med tidningar som blivit över, ge oss skjuts eller köpa tax-free åt oss när de passerade gränsen. De som jobbade på grossistfirman intill brukade komma över med mat med förpackningar som skadats på ett eller annat sätt. Vi förde dessutom en ständig kamp för att självständigt kontrollera sådant som verktyg och arbetskläder, dels för att själva få extra uppsättningar, men även för att nya på arbetsplatsen skulle börja med att vända sig till oss istället för till ledningen.

Vi tog också chansen att ställa ultimata, icke-förhandlingsbara krav när vi hade möjlighet. En sådant tillfälle var när de ville att någon av oss skulle komma in och göra ett kortare lossningsjobb en förmiddag varje helg som skulle ta en dryg timme. Vi var inte sådär överdrivet förtjusta... Eftersom vi inte var så många som kunde utföra arbetet så höll vi ihop med ett positivt grupptryck och ställde krav på högre lön för denna arbetstid. På så sätt fick vi igenom hela fyra timmars lön för arbetet plus helg-OB. Eftersom ingen kröp under detta så såg ledningen inte någon annan lösning än att ge med sig. När vi sedan dessutom kunde göra vissa förberedande sysslor med övertidsbetalning under veckan så förkortade vi ytterligare den tid arbetet skulle ta på helgen, samtidigt som vi alltså håvade in ytterligare lön.

Attityd

Vi började få attityd. Arbetsmoralen undergrävdes allt mer. Vi gjorde saker som att kasta paket till varandra bakom chefens rygg bara för att det inte var tillåtet. Kakor som skulle delas ut till cheferna i kundföretagen käckades upp i terminalen. Otympliga paket från en kund med inramad företagspropaganda jobbades det slarvigt med så att de fick sig någon knäck då och då. Statistik från terminaler som hanterade samma paket nedåt Europa visade på att där förstördes så mycket som 50% av dem... Detta fick företaget att först förgäves byta till ett dyrare emballage för att sedan inse det omöjliga och så slapp vi ännu en jobbig kund.

När en säljare kom ned för att snacka med en chaufför ställde han ifrån sig sin attachéportfölj. När han sedan skulle gå iväg upptäckte han att den hade märkts upp med adresslappar och var på väg in i en ”burk” (container). När han frågade oss visste vi ingenting. Vi fick oss ett gott skratt på hans bekostnad när vi såg hur han i panik får krypa in över massa paket för att hämta den. Så kan det gå om man värvar kunder som bara gör att vi får mer att göra tyckte vi.

Arbetsnedläggelse

Vår kollektiva styrka kan åstadkomma mycket när vi är enade, beslutsamma och vet vad vi vill. Ett krav vi var överens om var att det inte skulle köras in och parkeras några dieslbilar i terminalen innan vi var därifrån. Tjänstemannen som körde in bilarna var en osolidarisk jävel som inte brydde sig om den arbetsmiljö som vi tvingades jobba i. Han lyssnade helt enkelt inte på oss. Då gick vi och snackade med skyddsombudet. Han verkade handlingsförlamad som vanligt, men nu kunde vi i alla fall hänvisa till att vi hade snackat med honom. Eftersom tjänstemannen var både auktoritetsbunden och lättlurad så räckte det med att vi sade till honom att vi hade pratat med skyddsombudet och att han inte fick köra in några bilar så länge vi var kvar. OK sade han då och så var det grejat trodde vi. Det gick några månader utan att vi tänkte mer på saken, men så plötsligt en dag så dundrar han plötsligt in med en liten lastbil igen. Jag försöker ställa mig i vägen, men han rusar bara motorn ytterligare så att jag får kasta mig undan. Detta blir den tändande gnistan till ett litet uppror. Vi blir ju självklart vansinniga. Inte nog med att han har brutit mot vårt avtal – han försökte också köra över en av oss!

Det intressanta med denna händelse är den totala solidariteten. Den av oss som alltid haft högst arbetsmoral, som alltid stått längst bak i kamperna förut, tar nu täten. Först springer han fram och försöker slita ut tjänstemannen ur bilen. Tjänstemannen skriker för att överrösta oss och viftar med en arbetsorder. Det visar sig att det är cheferna som skrivit på att bilarna skulle in just på det här klockslaget. De hade ju inte en aning om våra informella överenskommelser i terminalen, eller så brydde de sig inte. Men det hindrar inte vår nye upprorsledare. Med knutna nävar stormar han upp för trapporna till chefernas kontor. Det dröjer inte länge innan han har jagat ned cheferna som med uppspärrade ögon kommer rusande. Vi har låst porten, alla står med armarna i kors och är fullständigt enade och bestämda – inte en bil kommer in hit innan vi är härifrån. De kommer inte ens på tanken att ge oss order om att fortsätta arbetet, då kanske de skulle fått en vild strejk på halsen. Istället ger de sig utan diskussion och väljer istället att skälla ut tjänstemannen. De vill ju självklart att vi skulle gå tillbaka till arbetet och att allt skulle flyta så harmoniskt som möjligt. På så sätt vann vi även denna tvist.

En fiende ibland oss

Nu i efterhand är det uppenbart att vi med åren hade blivit ett växande problem för företaget. Vi var det största hindret

för expansion. Inte för att vi var fackligt verksamma och tog mycket öppna konflikter, utan för att vi helt enkelt i det tysta utgjorde en maktfaktor i själva arbetsprocessen. Vi slöt oss för deras insyn samtidigt som vi utövade en självständig kontroll för att försvara vårt behov av minskad arbetspress. Istället för arbetsmoral och lojalitet utvecklade vi en kollektiv anda och en ”ansiktslös” olydnad. Chefer och mellanchefer knäcktes på löpande band mellan vinstkraven ovanifrån och vår motsträvighet. Visst försökte de markera mot oss när det var formellt möjligt, som till exempel varningar vid olovlig frånvaro, men mer radikala åtgärder skulle krävas för att trycka tillbaka våra positioner.

Den första uppenbara förändringen som ställde till problem var när de anställde en ny ”arbetskamrat” till oss. Den här killen hade försökt vara egen företagare men gått omkull. Han läste finanistidningar på rasterna och diskuterade hellre hur man skulle effektivisera produktionen än att dela solidariskt på det nödvändiga arbetet. Till en början drev vi en del med honom och tog det inte på allvar, men snart gick det upp för oss att den här uppluckringen av klassammansättningen faktiskt var ett dubbelt hot. Dels var han en smitare som hade som uttalad målsättning att leva på andras arbete (i det här fallet vårt). Dels var han en golare mitt ibland oss, chefens knähund. Konflikten mellan honom och oss växte för varje dag och alla meningslösa gräl med honom tog på krafterna. Självklart blev han så småningom helt isolerad både socialt och arbetsmässigt. Det var hans eget val. Vi hade faktiskt varit raka och givit honom en chans, men han vägrade in i det sista att delta i arbetet på lika villkor. Istället skulle han minsann visa att han på egen hand var den som jobbade flitigast och effektivast. Det dröjde inte länge innan helt enkelt stöp i backen en vacker dag. Han hade arbetat ut sig. Det var svårt att känna medlidande, snarare var det skönt att veta att man snart skulle slippa ha honom in på livet. Men de förändringar som ledningen smygande införde under tiden vi var fullt upptagna med att bråka med honom skulle visa sig få långtgående konsekvenser.

Omstrukturering av arbetsorganisationen

Det som hade skett var många små förändringar som vi inte reagerade mot för att vi såg dem isolerat och inte som det koordinerade angrepp det var, innan helheten plötsligt gick upp för oss när vi en dag fann oss själva stående vid en lineorienterad produktionskedja med ny flödesstruktur, ett manuellt ”löpande-band”!

Man hade anställt nya chefer som steg för steg förberett terminalen på en kraftigt ökad godsmängd genom att bygga ut den, gjuta en större kaj, ta in fler chaufförer och större lastbilar på entreprenad och införa nya containertyper. På samma gång var omstruktureringen en attack på vår sammanhållning, kunskap, kontroll och autonomi – med andra ord på vårt sätt att organisera arbetet och kampen mot det. Allt pappersarbete avskaffades för oss, de införde en ny maskin med centraldator för mätning/vägning/läsning av paket, ett datoriserat fraktsedelsystem och ett nytt band med nya datoriserade handscannrar. Syftet var att maskinen skulle ersätta det tidigare manuella arbetet med paketen för att dels dra in mer vinst och dels öka på arbetstempot. Med maskinen hade de investerat i en punktvis strategisk automatisering som gjorde att produktionskedjan snabbades på och drogs ut, vilket splittrade upp oss på skilda platser och förtätade arbetsmomenten. De nya scannrarna var fastmonterade vid bandet så att vi fick fasta platser med formella och detaljstyrda arbetsuppgifter. Ledningen fick nu insyn i arbetsprocessen. Konsekvensen av allt detta vara också att arbetsbelastningen ökade drastiskt vid själva lastningsmomentet på grund av den ökade monotonin och godsflödet.

Självklart hade vi fört ett visst motstånd mot dessa förändringar, men utan någon övergripande förståelse för vad som var på gång och därför utan strategi. När det göts en ny kaj så klottrade vi en massa i den våta cementen, bland annat olika konkurrentföretags namn och handavtryck. Cheferna gick i taket, men de kunde inte binda någon vid klottret. De beställde omedelbart en omgjutning. När en tidsstudie skulle göras på den nya maskinen så såg vi till att det hamnade på övertid (som vi alltid brukade ta ut), men den här gången gick plötsligt alla hem utan att ha förvarnat cheferna så tidsstudiemannen fick packa sin väska och åka hem.

Innan och under omstruktureringen försökte ledningen att på olika sätt skapa samförstånd om förändringarna och övertyga oss om det rimliga och vettiga med de olika delarna i nyordningen. Det handlade om olika typer av företagsekonomisk propaganda och argument om att arbetet skulle underlättas. Det handlade om löften, hot, lögnar och fjäsk. Det handlade om att spela ut oss mot varandra, sprida rykten och skapa osäkerhet. Det handlade om att utmåla våra inarbetade sedvanor och rutiner som oförnuftiga och föråldrade. I vårt fall hade de dock inte möjlighet att använda den reguljära kanalen för ideologisk uppknytning till företaget i form av facket.

Även om deras ihärdiga försök att få oss lojala med företaget misslyckades – i denna, vad de påstod, ”övergående fas” av högre arbetsdelning och belastning – så hade de åtminstone övertagit initiativet och fått oss på defensiven. Mycket krafter hade spillts på en massa okonstruktiva konflikter med golaren. Genom att fokusera på detaljer och skendiskussioner har de lyckats få bort våra blickar från hur varje del av omstruktureringsförloppet hängde ihop. På så sätt hade de fått oss ur balans och fintat bort en förutsättningslös helhetsförståelse av vad som egentligen höll på att ske. Vi insåg för sent att vi gått i fällan. Vi lyckades alltså inte analysera nyordningen som det koordinerade angrepp det var. Hade vi varit mer pålästa på Marx hade vi med all sannolikhet däremot kunnat förutsäga vad som var på gång (se under rubriken *Kapitalets organiska sammansättning* i slutet av avsnitt 6 nedan).

Vi befann oss plötsligt i en ny tillbakatryckt situation. Den ökande arbetspressen och monotonin innebar ett omedelbart fysiskt hot – faran för arbetsskador och förslitning var akut. I denna något desperata och förvirrade situation tvingades vi organisera upp vårt motstånd från en ny grund.

Medtestämmande genom sabotage

Ingen av oss gillade att stå på fasta platser vid bandet och därför jobbade vi slarvigt och hårdhänt med de nya dataanslutna scannrarna. Det dröjde inte länge innan de började glappa i sladdarna, ett glapp som ju kunde förbättras tills de var obrukbara. På så sätt kunde vi återgå till våra gamla mobila handscannrar och röra oss friare i terminalen mer oberoende av bandets tempo och den fasta flödesstrukturen. Dessutom visste vi sedan gammalt att de bärbara scannrarna raderades om man tappade dem i marken. Det innebar att om man redan vid arbetsdagens början visste att scannern skulle gå i golvet så behövde man inte jobba så noga med den. När vi ändå tyckte att arbetspressen började bli ohållbar så kunde den centrala databurken vid maskinen få sig en kyss med en låda eller liknande som råkade passera, så slogs hela den ut. Då kunde vi bortse från bandet och helt enkelt bara flytta gods fritt genom terminalen och återigen jobba i gäng, i ett verkligt arbetslag. Med fantasi och fräckhet gick det alltså att gå runt systemet och återta kontrollen över arbetsprocessen. Företagets vinster gick så klart åt helvete när inte godset kunde vägas och mätas. Ingen av oss anställda som tidigare dragit in någorlunda vinster lyfte ett finger för att ta något verkligt ansvar. Han som tidigare varit den flitigaste arbetsmyran av oss pratade nu om att företaget inte var något annat än ett koncentrationsläger. Av ledningens så finurligt uttänkta arbetsorganisationen återstod bara kaos. De ansvariga chefernas huvuden rullade.

Vi hade alla pratat länge om att byta jobb och nu kändes tiden mogen att göra samlad reträtt med stoltheten i behåll och som en slags hämnd lämna företaget i förfall. De bemanningsanställda som skulle ersätta oss fick genomgå snabbkurser i kampmetoder och redan första dagen var de skitförbannade. I trailrar där vi jobbade och på busskurer runt omkring terminalen skrevs humoristiska slagord om företagets slavdriveri, vilket också bidrog till den nya stämningen.

På ett sätt hade vi "förlorat", men på det stora hela hade vi ändå vunnit eftersom företaget fungerat som experimentfält för ovärderliga kamperfarenheter.

Bemanningsanställd

Själv började jag nu jobba som truckförare i ett bemanningsföretag. Att komma som inhyrd arbetskraft innebär ju så klart att man i väldigt hög grad måste anpassa sig efter de givna förutsättningarna. Att man är maximalt utbytbar och därför inte har så mycket att säga till om. Att man därför ofta får hålla sig till enklare sysslor eller de arbetsmoment ingen annan vill göra. Att man tappar möjligheten till framförhållning. Att man jobbar övertid utan att få ersättning för det eftersom man inte får tillräckligt många uppdrag för att nå upp till 40-timmarsveckan.

Efter hand så upptäckte man att det även finns vissa fördelar med det. Det var till en början en positiv upplevelse att få komma ut och testa på olika arbetsplatser, att inte stirra på samma väggar dag in och dag ut. Man fick lära sig att ständigt vara öppen för nya människor och tackla nya situationer. Det var framförallt intressant att se skillnader i kultur på olika arbetsplatser, till exempel i vilken grad man höll ihop och hanterade stressen. Man fick mängder av tips om vad som var bra och dåligt med olika arbetsplatser, vilka det kunde vara intressant att söka fast tjänst på eller inte.

Det var inte ovanligt att stressade chefer ute på arbetsplatserna saknade kontrollmöjligheter eller helt enkelt glömde av en, att man hamnade mellan olika chefers stolar och kunde röra sig fritt och göra precis vad man ville. På ett ställe där vi var 15 inhyrda unga arbetare med en halvsenil arbetsledare som bara kom förbi då och då, så var det alltid några som helt enkelt satt i fikarummet eller var på någon annan avdelning i byggnaden för att bara hänga runt. De få gånger som de upptäckte detta så sa vi bara att de hade gått på toa. På många arbetsplatser kunde man helt enkelt sticka hem när chefen åkte därifrån. Eftersom man hade en garantilön på 80% och fram till det nya bemanningsavtalet 2001 kunde tacka nej till uppdrag, så utnyttjade många detta för att slippa jobba. Man saknade alla former av lojalitet, känslomässiga band och ansvarskänsla för arbetsplatsen, och var på så sätt "sin egen" gentemot cheferna där. De flesta jag träffade saknade helt arbetsmoral. Arbetet upplevdes som mer "abstrakt", mer som något tvångsmässigt som man ville slippa undan för att kunna göra något annat, leva sitt liv.

Det bästa med att komma som inhyrd var kommunikationen med andra arbetare. Att man kunde få ta del av vad många andra hade att säga. Att man kunde sprida vidare sina egna kamperfarenheter och en solidarisk inställning till de många unga och oerfarna som man stötte på i bemanningsbranschen. Jag minns speciellt en godsterminal där en gammal sjöman sökte upp oss som var inhyrda där. Han ställde oss mot väggen och frågade ut oss om vad vi egentligen tyckte om att löneslava. Han vägrade lyssna på oss om vi snackade skit och inte var ärliga. Sedan avslutade han med att leverera den mest klarsynta kritiken av lönearbetet som jag någonsin hört. Det var en oerhört inspirerande diskussion. Ingen av oss gjorde ett vettigt handtag mer den dagen.

Erfarenheter i bagaget

När man kommer utifrån med egna erfarenheter i bagaget kan det öppnas möjligheter att bidra till att förändra stämningen på olika arbetsplatser. Jag ska ta ett exempel på detta från när jag jobbade på ett möbellager.

På det här stället jobbade ett tiotal truckförare. De flesta var unga och många av de fast anställda hade själva kommit dit som inhyrda, som brukade tas in när någon var sjuk eller vid andra arbetstoppar. Övertidsuttaget hade den sista tiden slagit alla rekord, så nu var vi flera inhyrda och vi visste att uppdraget skulle kunna vara några veckor eller månader. Jag fick att åka vid sidan av en kille och bli upplärd i sysslorna. Det första som slog mig var den griniga, osolidariska stämningen. Det var något som inte stämde, och det tog ett tag innan jag kunde sätta fingret på vad det var. Plötsligt gick det upp för mig att det var den killen som jag åkte runt med som var den som spred den dåliga stämningen. Han åkte helt enkelt runt och tryckte ned och tråkade de andra. Självklart hade chefen satt mig hos sin egen lilla

rövslickare. En kille som såg ned på vanliga arbetare, som minsann skulle läsa vidare och göra karriär. För att inte jag också skulle uppfattas som en översittare, så sade jag helt enkelt att jag redan lärt mig jobbet och så åkte jag därifrån.

Det visade sig mycket riktigt att de andra faktiskt var schyssta och solidariska när man väl kom dem in på livet, men de var kuvade. Chefen på det här stället var av den gamla auktoritära skolan som satte en underhuggare på att göra allt hans jobb så att han kunde stå bredbent som John Wayne i gångarna och prata i telefon samtidigt som han övervakade oss som en hök. Han körde med något som kallades samlingar. Det innebar att när han ställde sig vid en lastpall och stirrade på folk så skulle alla samlas runt honom för att höra vad han hade att säga. Det var alltid att skälla ut oss kollektivt för slarvigt utfört arbete eller något annat han hade fått för sig. Vuxna människor stod alltså och tog skit från den här idioten utan att tjafsa emot. Vi som kom inhyrda och upplevde det här för första gången hade svårt att tro våra ögon, men eftersom vi satt så pass löst som vi gjorde så ifrågasatte inte heller vi det öppet.

Även rövslickaren kallade till samlingar där han skulle tala om för oss andra hur vi skulle jobba, vad som var slappa fasoner och så vidare. Helt enkelt för att befästa sin egen maktposition. Men han hade ännu inte kontroll över oss inhyrda. Vi lät oss inte köras med hur som helst, i sådana fall hade man ju som inhyrd jobbat ihjäl sig för länge sedan. Vår uppenbara självständighet gentemot rövslickaren gav på något sätt även de andra en marginal att få skinn på näsan. Folk började ställa sig långt ifrån honom när han kallade till samlingar, låtsades inte höra vad han sade och började i största allmänhet visa att de tröttnat på hans stil. Han förstod att det var vi inhyrda som var bovarna i dramat och ville därför sätta oss på plats. En dag när jag stod och jobbade vid en lastpall så kände jag hur någon kastar något på mig som träffade mig i ryggen. Jag vände mig om och mycket riktigt så stod rövslickaren där och flinade tillsammans med en kille från en annan avdelning. Jag stegade dit, spände ögonen i honom och sa till honom på skarpen. Killen blev knäsvag. Han hade ju inte en susning om vem jag var och vad jag var kapabel till. Från och med nu så håller han sig i alla fall borta från mig för att inte riskera att bli satt på plats inför andra ännu en gång. Av samma skäl slutar han också med sina samlingar. Vi som kom som inhyrda hade med andra ord lyckats bryta den tidigare informella ledarens maktposition, vilket öppnade upp för initiativ från andra som tidigare i några fall inte ens hade vågat öppna käften.

Öppen konflikt

En dag delade cheferna ut ordningsregler som vi skulle kika igenom till nästa personalmöte. Nästa dag hade de den dåliga smaken att kalla till samling för att skälla ut oss just som vi skulle gå på lunch, det vill säga på obetald arbetstid. Men den här gången kokade det i leden och folk började öppet ifrågasätta deras stil – att de alltid klagade och aldrig kom med något positivt. Några tog upp att de hade hängt upp sig på är att vi enligt de nya ordningsreglerna inte längre skulle få ha mobiltelefoner under arbetstid. Cheferna själva hade ju det. Cheferna menade att de gärna skulle göra sig av med sina telefoner, men att de var så illa tvungna att använda dem. Det hela blåstes upp till ett praktgräl där arbetarna stod på en linje och cheferna på en. Även chefer från andra avdelningar slöt upp på deras sida. De pratade uppenbarligen med kluvna tungor, för samtidigt som de hävdade att ordningsreglerna var ”demokratiska” så sade de att ”dörren är där om det inte passar”. Dessutom ville de inte höra några klagomål, utan det fick vi i sådana fall gå till facket med.

För att efteråt skyla över konflikten så punktmarkerade cheferna de drivande i konflikten och försökte bygga upp en lojalitet på patriarkala grunder, typ ”blir det några brudar i helgen?”. Rövslickaren snackade om allting annat för att sopa konflikten under mattan. Men dessa försök att distrahera oss funkade bara för stunden. Vi började nu med egna samlingar som vem som helst kunde kalla till för att ta upp olika saker och snacka ihop oss. Att cheferna var så sviniga och hycklande som de var stärkte bara vår sammanhållning. Vi skaffade en stereoanläggning som vi monterade upp och fyllde lokalerna med tung reggae och hip hop. Vi utvecklade ett kodspråk för att kunna snacka fritt framför cheferna. När vi till exempel sa att nu är det ”soff-time”, så trodde de att nu skulle vi ta itu med de tunga sofforna, men det vi menade var att det var ”soft-time”, att den egentliga arbetsdagen var slut. Det fanns stora möjligheter för maskning eftersom det saknades något egentligt system för var olika pallar var placerade i terminalen. Det innebar att man kunde åka runt i gångarna flera timmar med samma arbetsorder. En annan fördel var att cheferna saknade truckar, så vi kunde köra ifrån dem. Vi började också ta gemensamma pauser som till exempel när det var busringningar på radio. Då bestämde vi att det var absolut förbjudet för någon att väsnas eller köra med truckarna. Istället stod alla stilla och garvade åt skämten. På så sätt så kunde vi på ett kollektivt sätt ta en liten rast som sänkte arbetstempot för en bra stund framöver. Den kollektiva känslan kunde vi också använda för att till exempel gå fem minuter före tiden till rast. Någon började ropa att det är rast, det spred sig och alla sprang mot fikarummet. Ingen visste vem det var som började ropa att det var rast, och det skulle inte heller vara någon mening med att gå tillbaka för bara någon minut.

Plötsligt en dag så är chefens bärbara telefon som bortblåst. Ingen av oss hade så klart någon som helst aning om var den tagit vägen. Det innebar i vilket fall som helst att han tvingades sitta inne på kontoret och ringa. På så sätt slapp vi honom i en vecka tills han hade skaffat en ny telefon. Under tiden passade vi på att sänka arbetstempot ytterligare, få en mer uppsluppen stämning och sätta en helt ny standard för att ta pauser och raster.

Kulturrevolution

Det händelse som slutligen får bägaren att rinna över är när en kille upprört kallar till samling. ”De har ljugit för arbetarna!”. I en undanskymd skrubbar har han hittat den stereo som de hade haft på den förra arbetsplatsen. Den som cheferna hade sagt blev kvar på det stället. Alla blir fly förbannade, personligt förolämpade. Från denna stund så är chefernas legitimitet som bortblåst. Folk relaterar bara till varandra och gör allting annat än att arbeta – styrketränar

i stallagen, utsmyckar arbetsplatsen och dansar på truckarna. Rövsläckaren drar sig undan. På bara några veckor hade vi etablerat en helt ny orädd stämning på arbetsplatsen, genomfört en slags kulturrevolution. Fältet låg fritt för folk att öppna sig och utvecklas, istället för att bara någon vecka innan vara kuvade och tysta. Många till och med beväpnade sig symboliskt med stora runda metallbrickor som fanns i terminalen och siktade på cheferna med glimten i ögat. På bred front ifrågasatte man helt enkelt chefernas auktoritet. Den kollektiva andan innebar också att vi helt utan att blanda in cheferna och personalmötena införde ett rotationsschema för disken, som tidigare hade gjorts oavlönat av kvinnorna från kontoret. Även de äldre tillbakadragna arbetarna lyste upp och började berätta skrönor om hur man saboterade och kämpade på 70-talet. Skillnaden mellan de äldre och yngre arbetarna var bland annat att när de yngre var temperamentsfulla och vände sig mot arbetet som sådant så hade de äldre en typ av yrkesstolthet. De visste vad de var värda och kunde därför stå upp för det på ett helt annat sätt. Det är viktigt att man är medveten om denna generationsklyfta så att den inte blir ett hinder, utan att man ändå kan stå enade och stärka varandra.

Motdrag

Först när nyanställningar skulle göras såg cheferna en möjlighet att driva upp arbetstempot. Detta genom att försöka slå in en kil i vår sammanhållning genom att inte anställa några av oss inhyrda som gick bra ihop med arbetarkollektivet. Detta verkar inte fungerat något vidare. Då jag besökte arbetsplatsen någon månad senare så möttes jag av glada miner, knutna nävar och stolta unga tjejer som körde förbi cheferna med höghöjdstruckar så det rök i gångarna. Känslan av dubbelmakt fanns kvar. Chefernas nästa försök att krossa sammanhållningen var att införa skiftgång för att minska antalet arbetare åt gången för ökad kontroll och mindre marginaler att slappa på emellan varven. Men eftersom tillräckligt många faktiskt hellre jobbade kväll så protesterade man inte och kampen går nu vidare i nya former.

5. Ansiktslöst motstånd

De flesta brukar tänka på facket när arbetsplatskamp kommer på tal, men det har visat sig vara betydligt mer givande att ta sig an diskussionen på ett mer förutsättningslöst sätt. För kampen på arbetsplatsen är ju så mycket mer än traditionell facklig förhandlingsverksamhet!

Från alla håll blir vi intalade att politik inte handlar om vår verklighet. Att det är något som rör sig över våra huvuden. Att det skulle vara något abstrakt som olika typer av specialister, politiker, pampar och byråkrater sysslar med. Det där har ju de flesta av oss sedan länge sett igenom. Men allt för sällan tar vi våra egna erfarenheter på riktigt allvar och drar praktiska konsekvenser av dem. Därför har jag tillsammans med andra kamrater sedan några år tillbaka valt att prioritera diskussioner om våra erfarenheter av självverksamhet och självständigt ”ansiktslöst” motstånd på våra arbetsplatser. Det handlar om mer eller mindre fantasifulla metoder som vi tar till för att göra livet dragligare för oss när vi löneslavar. Kampmetoder som slår direkt mot arbetsköparna utan förvarning, som är enkla att tillämpa och som ofta uppnår omedelbara resultat.⁴² Vilka metoder och strategier har vi erfarenhet av? Vilka resultat har faktiskt uppnåtts? Och vilka lärdomar kan vi dra av det?

Utgångspunkten måste vara de kamperfarenheter och mikrokonflikter som man själv och arbetskamraterna använder sig av till vardags. Det kan handla om maskning, om extra långa rökpauser, om att rutinmässigt skriva upp någon halvtimme extra på arbetsrapporten... Dessa vardagliga åtgärder kan fungera som språngbräda för ett mer utvecklat, strategiskt och kollektivt motstånd. Ett effektivt medel är att så gott det går göra sig oberoende från arbetsköparen, chefen och mellancheferna. En solidarisk arbetsstyrka kan organisera produktionen efter eget huvud, kan strunta i regler och order uppifrån, kan till och med öppet obstruera. Eftersom alla genom den nya organisationen har blivit oersättliga på arbetsplatsen, och eftersom ingen agerar ledare i dessa aktioner så har man blivit mer eller mindre osårbara för ledningens motåtgärder. Med denna styrka är det, i bästa fall, möjligt att genomdriva de förändringar man vill uppnå utan att överhuvudtaget varsla om konfliktåtgärder eller ställa några krav på ledningen. I andra situationer kan det krävas direkta påtryckningar, som till exempel kollektiv minskning av arbetsprestationen, samordnade hot om uppsägning eller sjukskrivningar.

Något som kanske är självklart är att en förutsättning för att den självständiga kampen skall kunna bli verkligt betydelsefull är att det finns en solidaritet arbetarna emellan, en känsla av att man är ett kollektiv med gemensamma intressen. Men det är absolut inte självklart att solidariteten alltid är något på förhand givet. Betydligt oftare så måste den skapas genom kamp. Här kan det ”informella gänget” spela en viktig roll. Några börjar vara solidariska med varandra, sätter en standard med en klasskampslinje, som sedan sakta men säkert smittar av sig och börjar tillämpas av fler och fler arbetskamrater. Genom den ökade solidariteten arbetskamraterna emellan och genom framgångsrika delsegrar så får man ett starkt självförtroende. Samhörigheten med jobbkompisarna ger en ny rättsmoral. Lojaliteten ligger nu enbart hos arbetskamraterna och hos en själv, inte hos företaget eller ledningen.

⁴² Andra texter om ansiktslöst motstånd och liknande kampformer, se Att steka hamburgare i detta nummer av Riff Raff; Varg I Veum ”*Det ansiktslösa motståndet*”; texter i den socialistiska arbetsplatstidningen Motarbetaren; vissa bidrag i Sprouse ”*Sabotage in the American Workplace*” (texterna i denna antologi är dock av mycket skiftande karaktär); Fore ”*Strategier för industriell kamp*”; IWW-pamfletten ”*A Worker's Guide to Direct Action*”; Nilsson ”*Sabotage som industriell kamp*”.

Isbergsmodellen

Arbetarkampen bedrivs till stor del i det fördolda, varenda dag, inte bara när facket begärt förhandling. Vi har att göra med en ”isbergsmodell” som är en liknelse för att beskriva hur de öppna konflikterna bara är toppen på ett mycket större isberg, bestående av en mängd små dolda kamper som vi deltar i hela tiden. Endast en liten del av kampen sker öppet och kommer till ledningens kännedom.

Detta har också en motsvarighet i arbetsorganisationen, som i praktiken till största delen bygger på informell kunskap hos arbetarna (som ledningen hela tiden försöker få insyn i och kontrollera).

Det krävs att man uppmärksammar hela ”isberget” för att kunna sätta in de öppna konflikterna och kraven i sitt rätta sammanhang. Krav på till exempel arbetstidsförkortning (öppen kamp) kan ju ligga i företagsledningens intresse om det går hand i hand med en intensifiering av arbetsmomenten (dold kamp). För de som inte känner till de dolda kamperna och de informella strukturerna så framstår det som de öppna konflikterna kommer som en blixtrån från klar himmel. Man saknar konfliktberedskap som bygger på erfarenheter av den dolda, vardagliga kampen. Det är ju ofta de dolda kamperna som är startsträckan för de öppna. Det är ofta där vi kan och måste börja enligt principen övning ger färdighet. Arbetsköparna kan aldrig känna sig trygga eftersom de bara ser toppen på isberget, utifrån/ovanifrån, och svävar i ständig ovisshet om kampens verkliga natur och utbredning. De vardagliga småstriderna är något som alla arbetare har erfarenhet av, men som det sällan talas om. Det är ofta mycket svårt att ställa någon enskild arbetare till svars för det.

Varför bryta spelreglerna?

Motiven för den enskilda att delta i ”ansiktslöst motstånd” kan variera väldigt mycket från situation till situation. Det kan handla om att man tjänar på det, att man förhåller sig solidarisk med sina arbetskamrater eller andra arbetare (till exempel konsumenterna av de varor eller tjänster man producerar), att man drivs av en brinnande politisk övertygelse, att det görs som personlig hämnd mot ledningen och arbetsköparna, att det förenklar ett visst arbetsmoment trots att det drabbar produktiviteten, eller att man helt enkelt tycker att det är roligt.

Ofta deltar man spontant på ett instinktivt sätt som en del av arbetarkollektivet, utan någon föregående planering eller uttalad anslutning till den ena eller andra kampformen. Men bara för att det inte är överlagt så behöver det dock absolut inte sakna strategi och taktik. Den gemensamma målsättningen behöver inte vara uttalad, men brukar av de inblandade ändå uppfattas som både självklar och tydlig. Detta eftersom man delar samma situation, har ett gemensamt klassintresse och många gånger en god kännedom om varandra eftersom man kommer varandra nära in på genom det gemensamma arbetet och kampen mot det.

Det är heller inte alltid självklart att ord och handling stämmer överens på ett konsekvent sätt, som man kanske kan förledas att tro. Ett exempel på detta är den kvinna som arbetade på kontor och blev påkommen med att dryga ut lönen med småutbetalningar till sig själv. Hon försvarade sig med att ”det undermedvetna” styrde hennes handlande. Hon gjorde något otillåtet som utan tvekan gynnade hennes ansträngda ekonomi, på arbetsköparnas bekostnad. Egentligen tyckte hon nog att hon var mer än värd denna extrainkomst, men hon skulle aldrig erkänna det öppet för de överordnade. Detta beteende verkar vara mycket vanligt och kan nog inte förklaras bort som rent och skärt självbedrägeri.

Många av de som framställer sig som arbetsköpar-tillvända och som talar sig varma om arbetsmoral och lojalitet med företaget, har i praktiken ändå visat sig agera helt tvärtom. Läpparnas bekännelse kanske i dessa fall kan fungera som en försvarsmekanism, en rökridå och officiell fasad för att de personligen ska klara ryggen och slippa få skit uppifrån. Den officiella fasaden utspelar sig på arbetsköparnas planhalva och kan i många fall skilja sig drastiskt från verkligheten, ”under ytan”, där man inte känner något behov av att låtsas följa de borgerliga spelreglerna.

Direkt aktion skapar klassmedvetande

Vad händer då när vi blir politiskt handlande subjekt och inte bara offer för omständigheterna, lydiga arbetskraft, passiva konsument? Jo – vi blir klassmedvetna! Vi lär oss kämpa för mer inflytande, mer att säga till om. Självaktiviteten och de förbättrade arbetsförhållandena vi tillkämpar oss kan leda till att vi växer som människor, relationerna mellan könen förändras, tidigare uppdelningar mellan olika grupper övervinns, gamla lojaliteter och samhällsbevarande rollmönster ifrågasätts, vi blir modigare och kan kosta på oss att vara mer solidariska.

Vi kanske inte kan få genom kravet på högre lön alla gånger, men det brukar vara desto enklare att begränsa arbetsprestationen, påverka arbetsmiljön och själva arbetet – hur väl det utförs och hur mycket. Det är inte fy skam eftersom dessa förbättringar av arbetsförhållandena är något som vi konkret märker av genom materiella fördelar i vardagen – en slags reallöneökning. Höjningar i lönekuvertet kan dessutom snabbt ätas upp av prishöjningar.

Alla möjligheter att kommunicera arbetare emellan utan ledningens inblandning eller insyn är guld värt. Det kan bidra till att skapa en ovärderlig gruppkänsla och handlingsberedskap för framtiden. Men en öppen diskussion i fikarummet på jobbet om att ta strid är inte alltid fruktbar på ett tidigt stadium. Det har visat sig att folk i allmänhet bara deltar i de kamper de tror sig kunna vinna. Därför är det enda säkra sättet att verkligen få med sig fler på sin linje att visa på synbara framgångar i den praktiska kampen – en slags handlingens propaganda. De teoretiska spekulationerna och de stora slagorden leder ofta ingen vart. Alla måste inte vara överens om allting för att vi ska kunna agera. Enda sättet att bredda solidariteten och kampviljan är att ta initiativ och gå till praktisk handling, även om man till en början bara är en liten minoritet. Verkligheten får avgöra vem som har rätt.

Även om det i alla lägen är rätt att stödja, uppmuntra och om möjligt ta initiativ till självständig kamp så är det därmed inte sagt att man ska uppmana till de allra mest avancerade kampmetoder.⁴³ Självklart måste man i varje enskilt fall göra taktiska bedömningar av vad som är rätt och riktigt att satsa på. Inte sällan är det ”de små stegens politik” som gäller. Det måste finnas någon slags jordmån för de åtgärder man väljer att ta till. Men å andra sidan – det ligger en viss språngartad utveckling i själva arbetarkampens natur. I en kampsituation sker en mer eller mindre drastisk pendling från det stiltje som kan upplevas i normalfallet, till den oerhörda uppdämda kraft och styrka som arbetarklassen faktiskt besitter i ett uppror eller en vild strejk. När konflikten blir öppen, tydlig och omedelbar tvingas alla välja sida. I ett sådant läge kan man få helhjärtat stöd från de mest oväntade håll. Om inte annat så får man i alla fall svart på vitt klart för sig vad arbetskamraterna verkligen går för. Därför kan det vara en poäng att skaka om och röra om ordentligt i grytorna, istället för att gå lugnt och försiktigt tillväga. Bara man inte blottar sig för bakslag eller tar sig vatten över huvudet.

Gruppkänslan är en viktig faktor som avgör om gnäll och missnöje utvecklas till aktivt motstånd. Genom daglig självverksamhet i permanent konflikt med arbetsköparna och deras nyttiga idioter, bygger vi med många små steg sakta men säkert upp ett självförtroende och en självtillit på vår egna förmåga att i handling agera för våra intressen. Vi höjer vårt klassmedvetande, samtidigt som vi övar oss inför framtida, hårdare strider.

Apropå klassmedvetande så skrev Marx i ”Den heliga familjen”:

”Frågan är inte vad den eller den arbetaren eller ens proletariatet som helhet vid ett visst tillfälle föreställer sig vara målet. Frågan är vad proletariatet är och vad det i enlighet med sitt vara historiskt tvingas att göra.”

Klassmedvetandet kan med andra ord inte existera lösryckt från praktiken. Klassmedvetandet är inget som man kan predika för andra, utan är snarare förmågan att i handling agera som klass för sina intressen. Vill vi höja klassmedvetandet måste vi hitta ändamålsenliga sätt att agera och organisera oss på. Ingen annan kan göra det åt oss.

Fackets begränsningar

Självaktivitet på arbetsplatsen är ett alternativ här och nu där alla kan delta, istället för att passivt vänta och kanske förgäves förlita sig på att ett (ofta tandlöst) fack ska växa sig starkt. Facket är först och främst en kollektiv försäljare av varan arbetskraft, en försvarsorganisation för lönearbetarna som medlar mellan klasserna inom det kapitalistiska systemet och slår vakt om de lagstadgade rättigheter som hittills uppnåtts. Den självständiga kampen däremot är till sin natur en mer renodlad klassorganisering där vi lär oss kräva och ta för att flytta fram våra positioner. Självverksamheten höjer klassmedvetandet genom arbetarnas vardagsmilitans på ett helt annat sätt än vad den fackliga verksamheten förmår. Styrkan ligger i självständigheten hos klassen och den ”utomkapitalistiska” potentialen – att kampen har en inneboende förmåga att gå bortom löneslaveriet och kapitalismen.

Det är som sagt viktigt att påminna om att det var strejkerna som gav upphov till fackföreningarna, och inte tvärtom. Visst gör ökad organisering och strejkkassor strejken till ett starkare vapen, men samtidigt får man inte glömma att fackföreningsrörelsen har haft ett intresse av att hålla kampen inom produktionens sfär under kontroll. De fackliga kraven har ju främst handlat om högre löner och kortare arbetstid. Den kamp som tar sin utgångspunkt i arbetarnas revolt och spontana utlevelse hotar en stabil kapitalackumulation (och därmed profit). Därmed hotas också fackföreningens möjligheter att driva igenom förbättrade lönevillkor. Att respektera kapitalistens krav på att kunna överleva i egenskap av kapitalist, alltså att respektera hans krav på bibehållen eller ökad produktivitet för att kunna överleva i konkurrensen med andra kapitalister, verkar ha blivit den dominerande uttalade eller underförstådda kärnan i fackföreningsideologin.⁴⁴

Eftersom fackföreningarna är medlande institutioner som representerar arbetarna som förhandlingspart gentemot arbetsköparna, så får de ett intresse i att kontrollera arbetarnas kamp. Enligt den inomkapitalistiska logiken där arbetskraften säljs som en vara på marknaden så har fackföreningarna en balans att upprätthålla mellan å ena sidan tillräckligt höga krav för att behålla medlemmarna och å andra sidan tillräckligt låga för att accepteras av arbetsköparna. På så sätt spelar facket samma roll som staten i sin funktion att medla mellan, och på så sätt upprätthålla, klasserna. Precis som staten så måste även fackföreningarna anpassa sig efter det skiftande styrkeförhållandet mellan klasserna.

Utan att erkänna den utomfackliga kampen kan det nog bli svårt, för att inte säga omöjligt, för till exempel SAC eller andra basdemokratiska fackföreningsinitiativ att utifrån ”noll” etablera nya stridbara sektioner eller klubbar på sina arbetsplatser. Om vi tittar på historien så lade strejkerna och kamperfarenheterna ju som sagt grunden för fackföreningarna, och inte tvärtom. Utan arbetarnas självaktiva permanenta kamp i ryggen, så återstår till sist endast ett fackligt legalistiskt skal, en överbyggnad som förlitar sig på den borgerliga statens välvilja.

Arbetsrätten är stadgad i lag, men liksom alla andra lagar är den inte huggen i sten. Det är endast en formell rätt som kan tas ifrån oss och urholkas till ett tomt skal när arbetsköparna går på offensiven, vilket är precis vad vi upplevt under hela 90-talet och fram tills idag. När vi inte längre fullt ut kan förlita oss på juridiska rättigheter måste vi ha något mer handfast att sätta upp emot den nakna utsugningen. Inte minst är detta en sanning i dagens flexibla branscher med bemanningsföretag, tillfällighetsanställningar och tvångsåtgärder som skamlöst utnyttjar arbetskraftsreserven.

⁴³ Detta resonemang har jag tagit från tidskriften Rådsmakts artikelserie ”KAF, facket och den självständiga organiseringen”.

⁴⁴ Även detta resonemang har jag tagit från tidskriften Rådsmakts artikelserie ”KAF, facket och den självständiga organiseringen”.

Svaret på denna situation ligger i att utveckla och stärka självaktiviteten, som idag främst tar sig uttryck som ”ansiktslöst motstånd”. De självständiga strategierna står inte i motsättning till facket som sådant, utan kan tills vidare (i en icke-revolutionär situation) fungera som ett komplement, och kan i förlängningen även radikaliserat facket. Om den självständiga traditionen hos arbetarna blir såpass utbredd att den utgör en form av dubbelmakt, skulle det nämligen kunna innebära att en annars maktlös fackförening på så sätt hamnar i en verklig förhandlingsposition.

Arbetsmoral och självkänsla

Facket har den egenheten att det binder upp arbetarklassen till den kapitalistiska staten och dess lagar, och fungerar som en slags ”public service”, med a-kassa och juridiskt ombud. Den självständiga strategin angriper däremot den borgerliga arbetsmoralen och ifrågasätter lojaliteten med den kapitalistiska staten.

Eftersom statens uppgift är att leverera tillgången på arbetskraft så är det den som ska se till att utbilda en hög arbetsmoral hos befolkningen. Lojaliteten med staten har i alla tider gått hand i hand med en hög arbetsmoral hos lönearbetarna. Vi ska göra rätt för oss, bita ihop, visa oss duktiga och dugliga. Detta gäller i allra högsta grad oss i Sverige, med det socialdemokratiska arvet. Om vi vill komma någonstans i klasskampen så måste vi undergräva både den kapitalistiska arbetsmoralen och lojaliteten med den kapitalistiska staten. Vi måste sluta vara lydiga och passiva. Så länge som vi måste sälja oss så ska det stå dem dyrt.

En sak som däremot är viktig att inte glömma bort när vi allt häftigare kritiserar den kapitalistiska arbetsmoralen är vikten av självkänsla i arbetet. Det är inte den vi kritiserar. Det är alltid taktiskt rätt att höja den egna självkänslan. En form av självkänsla kan vara yrkesstoltheten, som i sig utgör ett slags klassmedvetande, inte minst för den äldre generationen. Den kan spela en avgörande roll i klasskampen när den innebär att man känner sitt eget värde och därför kan stå upp för sina krav. Därför måste man spela sina kort rätt så att man inte ställer till exempel yrkesutbildade eller äldre arbetare mot utbildade och yngre. Klassmedvetandet kan ta sig olika former och uttryck, men i grund och botten tillhör man ju samma klass.

Den enda sanna glädjen när man löneslavar är att på olika sätt sabotera för arbetsköparna. Det kanske kan låta hårddraget, men antingen saboterar de våra liv eller så saboterar vi deras utsugning av oss. Det handlar inte om skadeglädje, utan om ett medvetande om att våra intressen som arbetare står i motsats till arbetsköparnas, att klass står mot klass. Deras mål är inget annat än att ständigt plundra oss på mer profit, medan vårt mål är att tillgodose våra mänskliga behov utan att bli utnyttjade. De försöker få ut så mycket arbetskraft av oss till så låg lön som möjligt, medan vi med så liten arbetsinsats som möjligt, eftersträvar bästa möjliga betalning. Det som gynnar dem skadar oss och tvärtom. Klasserna står i ett antagonistiskt förhållande till varandra. Vi är varandras motpoler. Klasskampen kan på så sätt liknas vid en dragkamp där den ena klassen bara kan nå framsteg på motståndarens bekostnad. Det är arbetarklassen som är motsättningen till den härskande klassen. Det är också arbetarklassen som kan vända det kapitalistiska systemet över ända. Allt annat än ett samhälle uppbyggt efter principen: ”Av var och en efter förmåga, åt var och en efter behov” är ovärdigt människan.

Mikro-konflikter

Den självständiga kampen handlar till stor del om de små vardagliga mikro-konflikterna. Målet är kanske i första hand att sprida och cirkulera kamperna över hela samhällsterrängen istället för att som många traditionella fack och partier ensidigt fokusera på stora offentliga punktaktioner som strejker och massdemonstrationer. Det ena utesluter inte det andra, men i dagens situation så verkar det dolda vardagsmotståndet vara den mest framåtsyftande tendensen i klasskampen. Åtminstone är det så att den självständiga kampen, ofta i form av mikro-konflikter, spelar en enormt mycket större roll än den minimala uppmärksamhet den brukar få.

Det finns flera strategiska fördelar med att prioritera självverksamhet i form av mikro-konflikter, självständig kamp och ”ansiktslöst” motstånd:

- det ger ökad självtillit, självkänsla och höjer klassmedvetandet
- det kan spridas, är enkelt att reproducera, inte någon specialistkunskap
- det är flexibelt, och därmed på initiativet och på så sätt svårare för arbetsköparna att bemöta
- det är offensivt, man varslar och varskor inte motparten när man ska slå till
- solidariteten och kännedomen om varandras behov växer i kampen
- det är självaktivitet i motsats till byråkratisering
- det skapar mening av meningslöshet, blir därför roligt och bekämpar på så sätt vår alienation och stimulerar vårt engagemang och nyfikenhet istället för att döda dem
- det är decentraliserat och kan, i motsats till strejker, demonstrationer och ockupationer på så sätt ofta undgå högteknologisk övervakning och repression samt reformistiska ledares försök att manipulera och kupa kampen⁴⁵

⁴⁵ Detta resonemang har jag tagit från ”Self Activity of Wage Workers – Towards a Critique of Representation & Delegation” av den indiska gruppen Kamunisti Kranti (som för övrigt var de som myntade begreppet ”ansiktslöst motstånd”).

Kunskap är makt

Det har visat sig vara dynamit att föra en enklare arbetsplats-dagbok. I dagboken kan man dokumentera alltifrån löften från ledningen, tjafs med chefer, konflikter och kampmetoder till statistik över arbetsskador, produktivitet och vinst, anställningsförhållanden och så vidare. På detta sätt kan man upptäcka mönster och lättare komma underfund med arbetsköparnas strategier. Det är också ett bra sätt för att skaffa sig väl underbyggda faktaargument som behövs för att få med sig arbetskamrater och på ett effektivt sätt kunna kritisera ledningen, vilket är förutsättningen för att arbetsplatskampen ska bli framgångsrik i längden. Här läggs också grunden för eventuella framtida flygblad, föredrag, eller arbetsplatstidningar.

När ledningen kallar till personalmöten lägger de ofta fram ett faktaunderbyggt resonemang och vi ställs för fullbordat faktum. Om vi också har sett till att skaffa oss fakta så kan vi som kollektiv ta initiativ till när saker och ting skall tas upp, utan att välja någon enstaka företrädare eller representant, och göra det helt utanför ”de ordnade formerna”, officiella möten och reguljära kanaler. Man knallar helt enkelt in till chefen som grupp och ställer gemensamt sina krav. Man uppmuntrar dialogen arbetarna emellan och sätter själva upp spelreglerna, men vägrar ingå dialog på ledningens villkor. Enighet och intiativ är nyckeln till framgång.

En annan möjlighet som denna kunskap visat sig kunna ge är till exempel att kunna styra bort arbetsledare genom att envisas med att ställa obekväma frågor när de inte är beredda. Om man står och snackar med några arbetskamrater och vill vara i fred och en arbetsledare eller förman dyker upp och snokar, så kan man göra ett tillfälligt avbrott i diskussionen, för att istället klämma dem på deras svaga punkter. Man kan till exempel fråga hur det går med de där nya fläktarna som de lovade på personalmötet i september förra året, och inte lämna några öppningar för några andra diskussioner. Klarar de att slingra sig undan detta så är det bara att vara obarmhärtig och pressa dem på ytterligare andra känsliga saker och löften som inte är uppfyllda, eller något annat som är svårt att försvara. Det brukar ofta sluta med att de plötsligt får något viktigt att göra och ser till att ”glida” därifrån. Vilket ju var precis det man ville. Om detta beteende blir vanligt så kan det verkligen reta gallfeber på cheferna.

6. Militanta arbetsplatsundersökningar

”Arbetarklassen behöver bara betrakta sig själv för att förstå kapitalet. Den behöver endast bekämpa sig själv för att förstöra kapitalet. Den måste förstå sig själv som politisk kraft. Och den måste negera sig som produktivkraft.”

Mario Tronti, *Kampen mot arbetet*⁴⁶

I Italien i början av 60-talet initierade en grupp runt tidningen Quaderni Rossi (Röda häften) en serie arbetsplatsundersökningar i syfte att hitta fram till nya och fungerande perspektiv för arbetarkamp, anpassade till en förändrad situation⁴⁷. Arbetsplatsundersökningarna byggde i sin tur på ett frågeformulär som Marx utvecklade för den franska arbetarrörelsen⁴⁸, och spelade en viktig roll för utvecklingen av den så kallade operaismen (vilket på svenska betyder ungefär arbetarism)⁴⁹, som var en marxistisk nytolkning som träffade rätt i tiden. Denna teoribildning kallades på italienska *operaismo*. Utifrån en ingående kännedom om den italienska arbetarklassens sammansättning och kampformer så skapade operaismen en beredskap som kunde influera och driva på den autonoma – i betydelsen utanför fackföreningarna – arbetarkampen. Denna nådde en höjdpunkt den ”heta hösten” 1969 med en mängd vilda strejker, fabriksockupationer och sabotage.

Vad är det då som skiljer militanta undersökningar från andra undersökningar? Militanta undersökningar genomförs av arbetare som jobbar på den arbetsplats som är föremål för undersökningen. Det handlar om ett försök att förena det egna deltagandet i kampen med analysen av densamma. Vad som framförallt ska undersökas är:

- Vilka kampformer praktiserar arbetarna?
- Vilka behov görs gällande i dessa kamper?
- Vilka skillnader finns mellan olika arbetare som förhindrar utvecklingen av gemensamma kampformer?

Föreställningen att arbetarkampen riktar sig mot arbetet som sådant – och därmed direkt mot kapitalägarnas utsugning – är en grundbult i konceptet militant undersökning. Arbetarna på ett företag försöker på alla sätt undandra sig ledningens försök att få dem att arbeta mer, snabbare, effektivare, noggrannare, ja överhuvudtaget arbeta. Arbetarna lär sig så småningom att hitta luckor i produktions- och arbetsorganisationen. För att motverka detta är företagsledningen tvungen att med jämna mellanrum omorganisera produktionsprocessen och införa nya uppdelningar och kategorier av arbetare.

En primär uppgift för en militant undersökning är att benämna och analysera dessa splittringsförsök på ett tidigt stadium, för att kunna organisera ett kollektivt motstånd mot kapitalets angrepp innan detta blivit verklighet. Våra motstrategier kan vara att försöka göra individuellt arbete till kollektivt och lära varandra olika arbetsmoment för att

⁴⁶ Tronti *”Struggle against labor”*.

⁴⁷ Inledningen på detta avsnitt bygger till största delen på Anarkistisk Tidskrift nr 8.

⁴⁸ Marx *”A Workers’s Inquiry”*.

⁴⁹ Se stycket *The Italian New Left* i introduktionen till Cleaver *”Reading Capital Politically”*.

kontrollera produktionen självständigt, istället för att vara så styrda, kontrollerade och beroende av ledningen.

En enkel tumregel är att alla förändringar som inte vi själva tagit initiativ till är ett angrepp mot oss. Detta innebär inte att vi relexmässigt måste motsätta oss alla förändringar som kommer uppifrån. Med lite fantasi och fräckhet så kan man istället vrida vissa av deras vapen ur händerna på dem. Datorisering kan vid första anblicken verka som en skärpning av deras kontroll av oss, men har också visat sig vara en svag punkt där ett enkelt litet sabotage kan vara mycket kännbart och lamslå hela produktionen.

Utifrån ett operaistiskt perspektiv är det inte den tekniska utvecklingen som bestämmer hur arbetet ska organiseras. Istället är produktionens organisering så gott som uteslutande resultatet av kampen och styrkeförhållandet mellan klasserna.

Operaismen

Metoden med arbetsplatsundersökningar utvecklades alltså i Italien på 1960-talet av de organisationer och tidningar som bildades kring konceptet arbetarautonomi. Grunden till operaismo var att det i den italienska arbetarklassen växte fram en stark och temperamentsfull autonom opposition mot det sossiga kommunistpartiet PCI och de partidominerade fackföreningarna.⁵⁰ Nya självständiga kamper tog form och fick allt större spridning utanför partiets och fackföreningarnas kontroll. I de operaistiska tidningarna började man studera upproren i de italienska fabriker och arbetarklassens historia genom nya tillämpningar av flera av Marx mest framstående teorier – Kapitalets tre band, men kanske framförallt förarbetet Grundrisse⁵¹.

Operaismen innebar att man bröt med synsättet att arbetarklassen är ett passivt offer som enbart reagerar defensivt gentemot kapitalets härjningar. Istället hävdade man att arbetarklassen i själva verket är motorn i den kapitalistiska utvecklingen som är fullt kapabel att i förlängningen krossa kapitalet genom sin förmåga att initiera kamp och på så sätt tvinga kapitalet till att ständigt omorganisera och omforma sig.

Operaisterna utförde två typer av undersökningar, samtida och historiska.⁵² När det gäller den historiska forskningen av arbetarklassens internationella kamper så studerar bland andra Mario Tronti och Sergio Bologna arbetarklassens organisationshistoria och hur kamperna utvecklats mot den kapitalistiska planeringen i Europa och USA.⁵³ Denna historieforskning sprider sig även till Västtyskland där Gisela Bock och Karl-Heinz Roth ger ut undersökningar om ”den andra arbetarrörelsens” oförsonliga strider vid sidan om de traditionella partierna och fackföreningarna i USA respektive Tyskland.⁵⁴

Alquati

Banbrytande för de samtida studierna av arbetarkamp var de undersökningar på Fiats bilfabriker och Olivettis verkstadsindustrier som sociologen Romano Alquati publicerade i *Quaderni Rossi*.⁵⁵ Undersökningarna utfördes i form av ”conricerca”, sam-undersökningar, som utfördes kollektivt och med tiden allt mer självorganiserat av militanta arbetare inifrån själva arbetsplatserna i motsats till de traditionella akademiska sociologernas utifrån-perspektiv. Undersökningarna bedrevs med ett genuint underifrån-perspektiv som basarbete i den verkliga, materiella arbetarrörelsen.

Syftet med undersökningarna var att kommunicera ett sammanhang för att vidga vyerna och verka mot den politiska atomiseringen av proletariatet. Den isolerade kampen som inte utmanar den kapitalistiska arbetsdelningen är ”blind”, och måste övervinnas kollektivt för att kunna göra slut på utsugningen. Arbetarklassen är ju en nödvändig del av kapitalismen, men arbetsköparna måste hela tiden försöka absorbera dess kamp och göra den till en funktionell mekanism för de kapitalistiska intressena. Det klassiska exemplet är keynesianismen som var ett försök att ta udden av revolutionshotet genom införlivande av arbetarklassens lönekrav med stegrande konsumtion och därmed möjligheter för ökad produktivitet. Även om arbetarkampen förs allt hårdare, så kan den alltså inte hota systemet så länge den förblir ”blind”, utan analys. Tanken är att undersökningarna ska kunna vara en katalysator för att övervinna arbetarkampens begränsade, inskränkta och splittrade – helt enkelt inomkapitalistiska – karaktär. Kunskap möjliggör politisk handling. Revolutionärers uppgift handlar därför om att övervinna splittringen mellan analys och politisk aktion.

Ny klassammansättning i samhällsfabriken

Alquati visade att trycket från den spontana baskampen tvingar kapitalismen till en ny strukturell organisationsfas. Kampen mot den kapitalistiska nyorganiseringen i början av 60-talet var till en början spontan men formades så

⁵⁰ För en skönlitterär skildring av de dåtida autonoma kamperna och upproren på FIAT-verken, se Balestrini ”*Revoltan i Torino*”.

⁵¹ För texter som bygger på denna tradition se t ex Cleaver ”*Reading Capital Politically*”, som är en läsning av första kapitlet i Kapitalets första band, samt Negri ”*Marx Beyond Marx*”, som är en läsning av Grundrisse.

⁵² För en historisk översikt över de militanta arbetsplatsundersökningarnas framväxt, se Wright ”*Storming Heaven*”.

⁵³ Se Bologna ”*Class Composition and the Theory of the Party at the Origin of the Workers Councils Movement*” samt Tronti ”*Workers and Capital*”, vilket ursprungligen var efterordet till 1971 års upplaga av ”*Operai e Capitale*”. Observera att Tronti skrev detta efter att han hade återvänt till det italienska kommunistpartiet. Även om det till stora delar är en vettig historisk analysmetod utifrån ett arbetarklassperspektiv där Tronti urskiljer olika klasskampsfaser som svarar mot en viss klassammansättning så var hans syfte med texten att rättfärdiga PCI:s socialdemokratiska program genom att upplyfta de amerikanska arbetarnas landvinningar på 30-talet till en modell för dåtida Italien.

⁵⁴ Se Bock ”*Die andere Arbeiterbewegung in den USA von 1905-1920*”; Roth ”*Den ’anden’ arbejderbevaegelse*”. Om Bocks analys av IWW, se Eriksson ”*Kampen mot arbetarna – och kampen mot arbetet*”.

småningom till en ny politisk sammansättning av arbetarklassen som utvecklade nya förutsättningslösa kampmetoder med nytt innehåll. Drivande var organisatoriska kärnor av unga arbetare utanför facket som misstrodde de traditionella arbetarorganisationerna med deras torftiga polemik som beslöjade den kapitalistiska nyorganiseringen och inte erbjöd något annat än en karriär. De såg klarsynt på hur de officiella arbetarpartierna mystifierade arbetsköparväldet med en förment borgerlig objektivitet i sin strävan att få administrera systemet, vilket objektivt hjälpte till att legitimera kapitalismens allenarådande makt. De unga arbetarna förkastade den falska opposition som de traditionella organisationerna med en medlande uppgift hade tagit på sig, i form av en "demokratisk" regering som förespråkade samförstånd. De nya kamperna överkom istället de äldre arbetarnas passivitet och utvecklades kvalitativt mot ett allt mer politiserat innehåll som skapade enhet underifrån genom kamp.

De institutionaliserade arbetarpartierna PCI och PSI uppfattade på denna tid teknologin som ett neutralt och objektivt styre som framskrider och ständigt förbättrar produktionen. För dem var teknik utveckling och ingenting annat. Fackets specifika funktion framträdde som en förhandlingspart för inomkapitalistiska konflikter, medan man underlät att ifrågasätta företagsutvecklingen, makroekonomiska frågor som levnadsstandard, stegringen av konsumtionspriser och hela den kapitalistiska utvecklingen/planen, som man i själva verket garanterade förutsättningarna för. Här utgick Alquati från den operaistiska uppfattningen att fabriken inte längre är något avgränsat utrymme, utan att kapitalistisk produktion och reproduktion pågår i hela den samhället. "Samhället är en fabrik" som Mario Tronti uttryckte det. Att samhället är fabriken innebär alltså att hela livet, hela samhället har underkastats kapitalet och organiserats som en fabrik. En arbetare är inte bara viktig för kapitalet som arbetare utan även exempelvis som en konsument. Skillnaden mellan arbete och fritid börjar försvinna, kapitalet försöker få alla sektorer och sfärer att bli produktiva. Arbetslösa är produktiva för kapitalet om de konkurrerar om jobben på arbetsmarknaden så att lönerna sänks, studenterna blir produktiva om de skaffar sig rätt utbildning, hemmafruarna är produktiva om de reproducerar arbetskraften etc. Allting underkastats kapitalet. Detta påverkar även fackföreningarna och andra arbetarorganisationer som blir en del av systemet och finns till för att bevara proletariatet som en del av kapitalet, som variabelt kapital. Att kapitalet lägger hela den mänskliga tillvaron under sig betyder också att klasskampen utkämpas överallt.

Verklig socialistisk förståelse hos arbetarna ställer frågan om hela samhällsmakten på dagordningen. Målsättningen med en arbetsplatsundersökning måste enligt Alquati vara att den ska få så stor allmängiltig betydelse som möjligt, mot arbetarnas isolering och varje möjlighet för kapitalisten att mystifiera arbetsförhållandena.

Undersökningens inledningsskede

I Olivetti-undersökningens inledningsskede startade Alquati och ett tiotal arbetarmilitanter med att få igång och försöka sprida en diskussion på ett minimumstadium för att skaffa sig en bättre problemförståelse, för att efter hand fördjupa sig i problemen, göra kritiska jämförelser och utbyta berikande erfarenheter. Det första målet var att bryta med den tunga slöja som de officiella myterna och klichéerna utgjorde, och som innebar att arbetarna accepterade sin isolerade och vanmäktiga position. Ett gemensamt koncept, en riktning, utvecklade sig i diskussionerna som syftade till självständig organisering och i förlängningen utsugningens upphävande. Genom mer än 100 samtal lyckades man med det första målet, att söka upp och få unga oorganiserade arbetare att bli delaktiga. Samtidigt som diskussionerna utvidgades som en oljefläck på vatten så fördjupades och stimulerades de ytterligare genom alla de jäsande vardagskamper bland de unga arbetarna i fabriken.

De undersökningar som presenterades i Quaderni Rossi lyckades tyvärr aldrig riktigt komma över den klyfta som fanns mellan vänsterns intellektuella och arbetarklassen. Initiativet till undersökningarna togs inte av arbetarna själva, utan från akademiskt håll, även om syftet var en "sam-undersökning" där arbetarna själva var delaktiga. Även de som på senare tid tagit upp Quaderni Rossis koncept verkar ofta ha svårt att bryta med detta perspektiv. Ett exempel på detta är Antonio Conti som utifrån Alquatis undersökningar urskiljer tre faser i genomförandet av ett sådant utifrån-initiativ, och hur det i sin tur skulle kunna utvecklas till en proletärt förankrad själv-undersökning⁵⁶:

- 1) Att föreslå en proletär undersökning. Förslaget har syftet att komma över misstänksamhet och ingjuta en övertygelse hos proletärerna i fråga om den faktiska styrkan i undersökningen.
- 2) Den preliminära fasen, vilket inbegriper att göra bakgrundsefterforskning och skapa en kommunikationsstrategi, en strategi som genererar genuina frågor, kritik av arbetsförhållandena och som cirkulerar olika typer av erfarenheter.
- 3) Den utförande fasen, vilket innebär att arbetarna själva genomför undersökningen, vilken är förankrad i fabriksorganisationen och i de kamper som där uppstår.

Frågeformulär

Quaderni Rossi anknöt alltså till det frågeformulär som Marx hade utformat för den franska arbetarrörelsen. Syftet med frågeställningarna är inte i första hand att samla in information på hög, utan att stimulera till politiska diskussioner och kritik av de kapitalistiska förhållandena på arbetsplatser och i arbetarnas organisationer. Helt enkelt att stödja och

⁵⁵ Se Alquati "Organische Zusammensetzung des Kapitals und Arbeitskraft bei OLIVETTI"; Wildcat "Arbeitskreis militante Untersuchung"; Wright "Storming Heaven".

⁵⁶ Se Conti "Metropolitan proletarian research".

sprida den muntliga traditionen inom arbetarklassen. Därför bör frågorna vara formulerade så att de kan utgöra ett tankeväckande diskussionsunderlag för att undersöka sin egen arbetsplats, politisera den rådande ordningen och lyfta fram arbetarkollektivets självaktivitet och dolda kampformer. En fråga kan till exempel lyda: ”Händer det att ni säger en sak till chefen, men gör en annan?”. Syftet är att utifrån sin egen situation kontinuerligt hitta möjligheter att driva på och utveckla kamper och komma över uppdelningar arbetarna emellan. Kapitalet är beroende av arbetarnas produktiva samverkan, arbetets organisering och arbetarnas politiska splittring. Arbetarnas egna organisering däremot handlar om en solidarisk subversiv samverkan, som vid en viss nivå av kamp övervinner den rådande tekniska klassammansättningen med en politisk nysammansättning som i sin tur tvingar kapitalet att omstrukturera arbetets organisering. Detta klasskampsmönster gäller både samhällsutvecklingen i stort, men även den enskilda firman och avdelningen.

Teknologi och klasskamp

”Maskineriet verkar dock inte endast som övermäktig konkurrent, ständigt på språng för att göra lönearbetaren överflödig. Det utnyttjas av kapitalet både agitatoriskt och avsiktligt som en mot arbetarna fientlig makt. Det blir det starkaste vapnet (’Kriegsmittel’), när det gäller att slå ner arbetaroroligheter, strejker osv, som är riktade mot kapitalets enväldsmakt. Enligt Gaskell var just ångmaskinen en ’människokraftens’ fiende, dom gjorde det möjligt för kapitalisten att slå ner arbetarnas ökande krav, vilka hotade att driva det nystartade fabrikkssystemet till en kris. Man kunde skriva en hel historik över de uppfinningar som gjordes efter 1830 och som endast hade till uppgift att tjäna som kapitalets vapen mot arbetarnas revolter.”

Karl Marx, *Kapitalet*

De automatiska maskinernas roll i omvandlingen av produktionsarbetet diskuterades redan utförligt av Marx i det klassiska 13:e kapitlet (som också är det längsta) i det första bandet av *Kapitalet*. Men diskussionen om automatiserat arbete tog inte fart i breda kretsar förrän efter andra världskriget.⁵⁷ Automationen betraktades länge som det moderna samhällets inre logik som gradvis skulle präglade allt fler sektorer av mänskligt arbete. Den teknologiska ödestron, determinismen, var utbredd. Den teknologiska utvecklingen sågs som en klassneutral och objektiv historisk process med inneboende utvecklingslagar och en färdigutstakad riktning som automatiskt fick vissa logiska sociala följder.

På 70-talet började många inflytelserika skribenter ifrågasätta den teknologiska ödestron och genom att återknyta till Marx analysera vad som utmärker just kapitalistiskt präglad teknik.⁵⁸ Jämfört med teknikdeterminismen var dessa teorier ett viktigt uppvaknande, men tenderade istället till att hamna i ett slags kapitallogiskt dike där kapitalets kontrollbehov blev det ensidigt bestämmande perspektivet. Visserligen var man (i olika hög grad) inte helt blind för arbetarklassens kamp mot teknologins sociala effekter, att teknologin är ett resultat av kapitalets medvetna intentioner som modereras av arbetarklassens kamp. Men det som bestämde den teknologiska utvecklingen var till syvende och sist fortfarande ett enväldigt kapital. Dialektiken med arbetarklassens perspektiv i klasskampen saknades i mångt och mycket, vilket i sin tur oundvikligen leder till en abstrakt och ganska oanvändbar förståelse av klasskampen.

Teknologi och klassammansättning

”Även vi har arbetat med ett koncept som sätter kapitalistisk utveckling främst, och arbetarnas i andra hand. Detta är ett misstag. Nu måste vi ställa problemet på sitt huvud ... och börja om från början igen: och början är arbetarklassens klasskamp.”

Mario Tronti, *Lenin in England*⁵⁹

Redan på 60-talet hade operaisterna i Italien utmanat teknikdeterminismen, men istället för en slagsida åt kapitalperspektivet lade man snarare betoningen på det mer användbara arbetarklassperspektivet. De första stegen i denna teoribildning togs i *Quaderni Rossi* från Turin, vars första nummer kom ut 1961. Initiativtagaren och chefredaktören för *Quaderni Rossi* var Raniero Panzieri.⁶⁰ Han hade sin bakgrund i det socialdemokratiska partiet PSI:s centralkommitté i Rom, men blev utesluten då han bröt med hela den klassarbetsstrategi som PSI, PCI och fackföreningarna stod för. För att teoretiskt underbygga sin brytning återvände han till Marx teorier och översatte på egen hand *Kapitalets* andra

⁵⁷ Det inledande resonemanget här har jag tagit från Bergman ”*Moderna lagarbeten*”.

⁵⁸ Se Braverman ”*Arbete och monopolkapital*”; Edquist ”*Teknik, samhälle och energi*”; Mendner ”*Teknologisk utveckling i den kapitalistiska arbetsprocessen*”; Noble ”*Teknologi och klassmakt*”; Ohlsson ”*Anpassning eller förnyelse, om arbetarrörelsen och den tekniska utvecklingen under efterkrigstiden*”; Stone ”*Klassmakt och arbetsdelning*”. Se även t ex den diskussion som fördes från mitten av 70-talet och in på 80-talets början i tidskrifterna *Zenit* och *Ord & Bild*, främst i de nummer som återfinns i litteraturförteckningen i slutet av denna artikel.

⁵⁹ Tronti ”*Lenin in England*”. För övrigt kanske titeln kan verka förvirrande, eftersom artikeln varken handlar om klassisk leninistisk förtruppspolitik eller om England som sådant. Det som Tronti i själva verket gör är att analysera en ny fas av politisk klassautonomi som ska ligga till grund för en ny revolutionär arbetarklass-organisation utanför de traditionella organisationerna, temat för en ny arbetarklass-tidning. Artikeln publicerades även i *Operai e Capitale* 1966 under det mer klagande, men kanske inte lika uppseendeväckande, namnet ”*En ny typ av politiskt experiment*”.

⁶⁰ De biografiska uppgifterna om Panzieri är tagna ur Slater ”*Outlines of a Critique of Technology*”.

band till italienska. Innan Panzieri avled plötsligt och oväntat 1964 så hade han i Quaderni Rossi hunnit publicera två banbrytande artiklar om teknologins roll i klasskampen som fick enormt stor betydelse för den fortsatta autonoma marxistiska teoribildningen – ”*The Capitalist Use of Machinery: Marx Versus the Objectivists*” och ”*Surplus Value and Planning: Notes on the Reading of Capital*”.

I sina studier återupptäckte Panzieri de tidigare marxistiska teorier (av diverse ”kritiska” teoretiker, ex-trotskisterna Johnson-Forest-fraktionen i USA och Socialisme ou Barbarie i Frankrike) som visat på att arbetsorganisationen utgör en kapitalistisk plan med syfte att splittra och kontrollera arbetarklassen. Johnson-Forest-fraktionen och Socialisme ou Barbarie hade på 50-talet gått bortom den ”kritiska teorin” genom att också lyfta fram arbetarklassens autonoma kamp mot sådan dominans⁶¹, men Panzieri gick ännu längre i sin analys. Han formulerade kapitalets teknologiska utveckling som ett kapitalistiskt svar på arbetarklassens kamp genom allt högre grad av planering. I ”*Surplus Value and Planning: Notes on the Reading of Capital*” presenterar Panzieri en analys av hur arbetarklassens autonoma kamp övervinner kapitalets uppdelningar av klassen och tvingar kapitalet att omorganisera produktionen och utvidga sin planering till högre nivåer.

Panzieri inordnar kapitalets planeringsfas på 30-talet i ett generellt teoretiskt ramverk för en dynamisk klasskampsanalys av de kapitalistiska teknologiska revolutionerna och arbetarnas organisering. Hans upptäckt blir att den enda beståndsdel av kapitalet som inte är möjlig att planera är arbetarklassen. Panzieris införande av arbetarklassens autonomi i teorin om den kapitalistiska utvecklingen innebar ett nytt sätt att analysera hur den kapitalistiska arbetsdelningens mönster framträder i klasskampen. Arbetsdelningen är inte bara ett ensidigt hierarkiskt maktförhållande för att försvaga arbetarklassen politiskt – en speciell teknisk sammansättning – utan innebär också att arbetarklassen kämpar mot kapitalets användning av teknologi, mot den rådande arbetsdelningen, för en ny politisk sammansättning av maktrelationerna som svarar mot det egna klassintresset. Detta medför långtgående konsekvenser för hur man uppfattar både kapitalets natur och hur man besvarar frågan om arbetarklassens organisering.

Om autonoma arbetarkamper tvingar fram reorganisering och förändring av kapitalet som gör att det utvecklas, så kan inte kapitalet vara någon utomstående kraft oberoende av arbetarklassen. Kapitalet måste vara själva klassrelationen. Detta fick Mario Tronti, en annan framträdande skribent i Quaderni Rossi, och senare i Classe Operaia (Arbetarklass), att på nytt betona Marx’ teoretiska uppdelning mellan arbetskraft och arbetarklass.⁶² Med andra ord så försöker kapitalet inordna arbetarklassen inom sig som ingenting annat än varan arbetskraft, medan arbetarklassen bara kan upprätta sig själv som ”klass-för-sig” genom kamper som bryter kapitalets ackumulationsprocess.

Kapitalets organiska sammansättning

”Om politik för oss är arbetarklassens kamp som sprängvis utvecklas mot en allt högre nivå, och historien är kapitalet som utifrån denna uppdaterar sina teknologiska och produktiva strukturer, dess arbetsorganisation, dess kontroll och manipulativa sociala instrument (...) då förekommer politiken alltid historien... Vi startar inte med klassen: vi kommer till den. Eller rättare sagt, vi uppnår en ny klassammansättning. Vi börjar med kamp.”

Mario Tronti, *Workers and Capital*

Arbetsdelningen har alltid varit avgörande för relationerna mellan olika yrkesgrupper och mellan enskilda arbetare i en viss industri, vilket som vi sett spelar stor roll för graden av mobilisering och vilka kampformer som blir gångbara. I det moderna kapitalistiska systemet är arbetarklassen reellt underordnad. Arbetsköparna använder sig av rätten att leda och fördela arbetet genom teknologin – mekanisering och automatisering – som ett instrument att reglera arbetsdelningen. Syftet är att ta kontroll över arbetsprocessen och befästa sin despotiska maktposition över arbetarklassen. De rent ekonomiska faktorerna har nämligen arbetsköparna mindre möjlighet att påverka. Teknologin syftar alltså inte enbart till att öka profiten, utan den har även en viktig funktion att motverka arbetarnas möjligheter till motstånd.

När kapitalackumulationens tillväxttakt inte längre motsvarar arbetsköparnas förväntningar så reagerar de genom att försöka intensifiera arbetet, en relativ mervärdesstrategi, eftersom de inte längre kan utöka arbetsdagens absolut längd. Det innebär att de i än högre grad försöker kontrollera arbetsprocessen med målsättningen att utvinna ytterligare mervärde utan motsvarande höjning av insatsen. De omstrukturerar med andra ord arbetsorganisationen. Det sker i form av kapitalets ökade organiska sammansättning, det vill säga andelen konstant kapital (maskiner och arbetsredskap) utökas till en högre grad än andelen variabelt kapital (löner). Det konstanta kapitalet är dött ackumulerat arbete (i motsats till det levande arbetet – arbetarklassen), det är ting som saknar vilja och som därför, till skillnad från arbetarklassen, oinskränkt går att kontrollera, planera och bestämma över (såvida man har tillräckliga resurser).

Omstruktureringen av arbetsordningen kan som i avsnitt 4 till exempel ta sig uttryck i strategiskt (punktvis) införande av ny teknologi – automation – i syfte att öka den oavlönade delen av arbetsdagen genom intensifiering av arbetet. Det kan också handla om att strategiskt i produktionskedjan utnyttja olika kategorier av arbetare, löneskillnader

⁶¹ Exempel på Johnson-Forest-fraktionens skrifter om arbetarautonomi: James ”*State Capitalism and World Revolution*”; Romano & Stone ”*The American Worker*”; Glaberman ”*Punching out*”. Om Socialisme ou Barbarie: van der Linden ”*Socialisme ou Barbarie: A French Revolutionary Group (1945-65)*”.

⁶² Tronti ”*Social Capital*”.

eller skilda anställningsformer för att få arbetarna att driva på varandra. På samma gång är omstruktureringen en attack på vår sammanhållning, kunskap, kontroll och autonomi – med andra ord på vårt sätt att organisera arbetet och kampen mot det. I praktiken innebär det en taylorisering: ökad arbetsdelning/hierarkisering, uppskruvad arbetstakt, förtätade arbetsmoment och metoder för ledningens ökade insyn, överblick och formalisering av arbetsrutinerna. I sin allra mest utpräglade form är detta löpande-bandet-produktion, ett sätt att organisera produktionen som genom arbetarklassens kamper hamnade i kris för 30 år sedan och ersattes av toyotisering med självstyrda grupper för egenrationalisering och egenkontroll⁶³. Sedan dess har arbetsköparnas strategier pendlat mellan Taylors detaljstyrning och Toyotas målstyrning. Deras omstruktureringar och rationaliseringar kan utan tvekan motarbetas med kampstrategier som kan få både Taylor och Toyota att slå i backen. Det är upp till oss att vidareutveckla dem.

december 2002

författaren är medlem i Kämpa tillsammans!

Bilaga I: Frågeformulär för undersökning av arbetsplatsen – för att hitta möjligheter till kamp

Arbetsorganisation och samverkan

1. Vilka uppdelningar finns mellan arbetarna som förhindrar gemensam kamp?

(arbetsdelning, löneskillnader, anställningsformer, diskriminering, informella hierarkier, inflytelserika personer med samförståndsinställning / karriärister)

2. Hur skulle uppdelningarna kunna övervinnas för en ökad solidaritet och kollektiv anda, som minskar ert beroende av ledningen, deras insyn och kontroll?

(göra individuella arbetsuppgifter till kollektiva, prata öppet om löner, ställa krav på jämlikhet, fast anställda som driver tillfälligas krav, stärka sammanhållningen och kollektivets positioner gentemot arbetsköparna, motarbeta rövslickeri)

Avmystifiering

3. Vilka myter, föreställningar och uppfattningar finns hos de anställda som gör att de accepterar sin situation och inte i högre grad tar strid för sina rättigheter?

(illusioner om företaget, förhoppningar på att LO:s dominans eller politiker kan lösa era problem, synsättet att ens egen situation är övergående / inte går att förändra, lojalitet med arbetsköparen / arbetsmoral, individualiserade ”lösningar”, fördomar från borgerlig media)

4. Hur kan dessa dimridåer skingras?

(lita på era egna erfarenheter, skaffa branschkunskap, sätta egen dagordning och stämning, uppmuntra radikal kritik, utmana den dominerande normen: arbetsfreden-avtalsrörelsen-samförståndet-arbetsmoralen, odla ifrågasättande och olydnad mot spelreglerna, synliggöra motsättningar och orättvisor)

Kampen om reallönen – kampområden

5. Inom vilka områden förs kamper, öppet eller dolt?

(arbetsprestation, arbetsuppgifter, arbetstempo, arbetstider / raster, arbetsmiljö / säkerhet, arbetsskador, antalet anställda, anställningsformer, lönenivåer, löneförmåner / arbetshjälpmiddel, arbetsrätt, föreningsrätt, att ha kul på jobbet / göra meningsfulla saker för sig själva på arbetstid)

6. Vilka kampområden skulle kunna utgöra offensiva delmål som enar, radikaliserar eller flyttar fram arbetarkollektivets positioner (med tanke på de kamper som förs och de otillfredsställda behov / det missnöje som finns)?

(se fråga 5)

7. Vilka kampmetoder – strategi – skulle ni kunna använda er av för att driva igenom den förändring som krävs för att uppnå ert delmål? Hur skulle ni kunna använda kampmetoderna – taktik – för att uppnå största möjliga genomslag utan att blotta er för motdrag från arbetsköparen?

(register, obstruktion, maskning, sabotage, arbetsnedläggelse, strejk, blockad, ”gott arbete” eller ”tala öppet” för kunder, opinionsbildning, press på lokalpolitiker)

Kommunikation

8. Med vilka metoder och genom vilka kanaler kan ni ta till er och kommunicera erfarenheter inom branschen (lokalt och globalt) för att kampen ska spridas, stärkas och leda vidare?

(Direkt / dubbelriktad kommunikation: diskussioner vid gemensamma arbetsmoment eller raster, möten, arbetsplatsbesök, föredrag, frågeformulär, intervjuer, kurser och demonstrationer.

Media / enkelriktad kommunikation: flygblad, tidningar, affischer, klistermärken, pressmeddelanden, öppna brev, internet)

Framförhållning

9. Vilka rationaliseringar och omorganiseringar är det troligt att ledningen kommer försöka genomdriva för att trycka tillbaka era positioner, ta mer kontroll över arbetsprocessen och pressa ur er mer arbete utan motsvarande höjning av ersättningen?

(automatisering / nya maskiner för arbetstempohöjning, uppstyckning och formalisering av arbetsmoment, självstyrda samverkansgrupper för egenkontroll/egenrationalisering, uppluckring av personalsammansättning genom t ex inhyrd arbetskraft, uppsägningar, påförande av nya arbetsuppgifter / kategorier av arbetare, privatisering / konkurrensutsättning)

10. Vilka åtgärder skulle ni kunna ta till för att i ett tidigt skede identifiera angreppen så att ni kan använda den kunskapen för att besvara och avvärja dem genom ett gemensamt motstånd?

(dokumentera ledningens åtgärder och föra egen statistik, motverka att arbetarnas kunskap om arbetet och den informella arbetsorganisationen kommer till ledningens kännedom, utöka arbetsprocessens luckor / flaskhalsar där ni har initiativet / kontrollen, lägga hinder i vägen för nyckelsituationer såsom t ex tidsstudier och pilotprojekt, bemöta ledningens argument / lägesbeskrivning, mobilisera opinion mot uppknytning av arbetarna till rationaliseringsprojekt i arbetsköparnas intresse)

Bilaga II: Att få tag på litteratur

Att få tag på litteratur om arbetarundersökningar och liknande är inte alltid det lättaste. Riktigt intressanta texter är svåråtkomliga och finns fortfarande inte översatta till svenska. Har man tur kan man hitta texter på engelska, men ofta är det tyvärr tyska eller till och med italienska som gäller. Den teoribildning som den operaistiska strömningen står för verkar ha gått både den traditionella vänstern och den etablerade akademiska arbetarforskningen i Sverige spårlost förbi.⁶⁴

Internet har ju blivit det viktigaste sökverktyget idag. Den bästa sökmotorn är kanske [www.google.com], men [www.altavista.com] erbjuder även en begränsad översättningstjänst. En del texter finns direkt åtkomliga online, andra kan man beställa hem. Det går att göra via arkiv som till exempel *Texas Archives of Autonomist Marxism* [http://www.eco.utexas.edu/faculty/Cleaver/txarchintro.html], Svenska Antikvariatföreningen [www.svaf.se] eller bibliotek [http://www.libris.kb.se/, www.bibliotek.se]. Observera att det numera inte bara är studenter och forskare som kan skaffa lånekort på de välsorterade universitets- och högskolebiblioteken. Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek [http://www.arbarkiv.nu/] är också välförsett med en hel del svårt material som går att fjärrlåna via hemsidan och få levererade genom något lokalt bibliotek.

Om man vill köpa nyare utländska böcker så kan man uppge deras ISBN-nummer för att beställa hem dem till i stort sett vilken bokhandel som helst. Men ofta är det billigare att beställa på internet. De billigaste aktuella priserna kan jämföras på [www.pricerunner.com] och [www.bokfynd.nu]. Bokhandlar med specialinriktning som Syndikalistiskt Forum i Göteborg [http://forum.motkraft.net/], Jönköpings Bokcafé [http://bokcafe.motkraft.net/] och Bokhandeln Info i Stockholm [http://info.motkraft.net/] kan ofta vara värda att kolla in. Vänsterlokaler i största allmänhet brukar dessutom delvis fungera som referensbibliotek/arkiv eller bokhandlare där det ibland kan gå att fynda intressant äldre svensk litteratur i antikvariska hyllor.

Ytterligare en möjlighet är att vända sig direkt till förlagen eller utgivarna. Ett exempel är Arkiv förlag [www.arkiv.nu] som bland annat distribuerar mycket marxistisk litteratur från till exempel Bo Cavefors och Zenit. Det går även att beställa intressanta äldre nummer av deras tidskrift *Arkiv – för studier i arbetarrörelsens historia*. En artikelförteckning över de utgivna numren går att beställa via e-mail.

Bilaga III: Utländsk litteratur om operaism och arbetar-undersökningar

Bibliografiska arkiv på internet

Red Notes Italian Archive (katalog över den stora samling som finns tillgänglig i ett bibliotek i London) [http://www.emery.archive.mcmail.com/public_html/rednotes/archive.html].

Texas Archives of Autonomist Marxism (kopior på materialet går att köpa/beställa) [http://www.eco.utexas.edu/faculty/Cleaver/txarchintro.html].

Böcker på engelska

"*The Labour Process and Class Strategies*", CSE Pamphlet #1 London: Stage 1 1976.

"*Working Class Autonomy and the Crisis*" Red Notes & CSE, London 1979.

Harry Cleaver "*Reading Capital Politically*" (introduktionen) 1979, 2000 [http://www.eco.utexas.edu/faculty/Cleaver/357krcp.html].

⁶³ Se t ex Anarkistisk tidskrift "*Två artiklar om Toyotismen – en inledning*".

⁶⁴ Åmark "*Arbete, arbetarrörelse, arbetarkultur – Skandinavisk historisk forskning*".

Steve Wright *"Storming Heaven – Class composition and struggle in Italian Autonomist Marxism"*, Pluto Press 2002.

Böcker på tyska

- *"Spätkapitalismus und Klassenkampf – Eine Auswahl aus den 'Quaderni Rossi'"*, EVA 1972.
- *"Arbeiteruntersuchung und kapitalistische Organisation der Produktion"*, Trikont 1972.
- *"Romano Alquati, Klassenanalyse als Klassenkampf"* av Wolfgang Rieland i *Thekla* nr 5 & nr 6.
- Wolfgang Rieland *"Autonomie und Organisation. Die Erneuerung der italienischen Arbeiterbewegung"*, Neue Kritik 1977.
- Mario Tronti *"Arbeiter und Kapital"*, Neue Kritik 1974, även i *Thekla* nr 9.
- Sergio Bologna / Massimo Cacciari *"Zusammensetzung der Arbeiterklasse und Organisationsfrage"*, Merve 1973.
- Massimo Cacciari *"Qualifikation und Klassenbewußtsein"*, Neue Kritik 1970.
- Bergmann/Janssen/Klein *"Autonomie im Arbeiterkampf, Beiträge zum Kampf gegen die Fabrikgesellschaft"*, Trikont/Association 1978.
- Sergio Bologna *"Theorie und Geschichte des Massenarbeiters in Italien"*, i 1999 nr 2/89, 1/90 & 2/90.
- Primo Moroni & Nanni Balestrini *"Die goldene Horde"*, Schwarze Risse Verlag 1994.

Tyska tidningar och tidskrifter

Wir wollen alles!, *Autonomie*, *Autonomie/Neue Folge*, *Thekla*, *Wildcat*

Tyska texter på internet

- Romano Alquati *"Organische Zusammensetzung des Kapitals und Arbeitskraft bei OLIVETTI"* från *Thekla* nr 5 (1985) [http://www.wildcat-www.de/thekla/05/t05_oliv.pdf].
- Wildcat *"Arbeitskreis militante Untersuchung"* från *Thekla* nr 8 (1987) [<http://www.wildcat-www.de/thekla/08/t08akmu1.htm>].
- Wildcat *"Renaissance des Operaismus? – Operaismus und Arbeiteruntersuchung"* från Wildcat nr 64 (1995) [<http://www.wildcat-www.de/wildcat/64/w64opera.htm>].

Böcker på italienska

- Romano Alquati *"Sulla FIAT e Altri Scritti"*, Feltrinelli 1975.
- S Bologna, P Carpiagnano & A Negri *"Crisi e Organizzazione e Operaia"*, Feltrinelli 1974.
- Danilo Montaldi *"Bisogna sognare, Scritti 1952-1975"*, 1994.
- Raniero Panzieri *"La Ripresa del Marxismo Leninismo in Italia"*, Sapere ed, 1973.
- Raniero Panzieri *"Spontaneità e organizzazione, Gli anni dei 'Quaderni Rossi' 1959-1964."* (Stefano Merli) 1994.
- Mario Tronti *"Operai e Capitale"* Turin: Einaudi 1966, 1971.

Italienska tidningar och tidskrifter

Quaderni Rossi (1960-66), *Classe Operaia* (1964-67), *Contropiano* (1967-72), *Primo Maggio* (1973-), *Lavoro Zero* (1975-), *Quaderni del Territorio* (1976-) med flera.

Litteratur som artikeln hänvisar till

- Albers, Detlev / Goldschmidt, Werner / Oehlke, Paul *"Klassenkämpfe in Westeuropa"*, 1971.
- Alquati, Romano *"Organische Zusammensetzung des Kapitals und Arbeitskraft bei OLIVETTI"* från *Thekla* nr 5 (1985) [http://www.wildcat-www.de/thekla/05/t05_oliv.pdf].
- Anarkistisk tidskrift nr 8 (1992) *"Två artiklar om Toyotismen – en inledning"*.
- Andrae, Carl Göran *"Revolt eller reform – Sverige inför revolutionerna i Europa 1917-1918"*, Carlssons Bokförlag 1998.
- Autonomie *"Antiimperialism för 90-talet"*, utgiven av Alternativ Stad i Miljöförbundets häftesserie Folk i rörelse [http://www.geocities.com/CapitolHill/Senate/7887/c16_ai90.htm].
- Aufheben flera artiklar om socialdemokrati och Sovjetunionen [<http://www.geocities.com/aufheben2/>].
- Aufheben nr 10 (2002) *"'Anti-capitalism' as ideology ...and as movement?"* [http://www.geocities.com/aufheben2/auf_10_anticapital.html].
- Balestrini, Nanni *"Revolten i Torino"*, Rabén & Sjögren 1972.
- Bergman, Paavo *"Moderna lagarbeten"*, Arkiv förlag 1995.
- Bock, Gisela *"Die andere Arbeiterbewegung in den USA von 1905-1920"*, Trikont 1976.
- Bologna, Sergio *"Class Composition and the Theory of the Party at the Origin of the Workers Councils Movement"* Telos #13 (1972). Även publicerad i *The Labour Process and Class Strategies*. CSE Pamphlet #1 London: Stage 1 1976 [<http://www.geocities.com/cordobakaf/bologna.html>].
- Brand [<http://brand.motkraft.net/>].
- Braverman, Harry *"Arbete och monopolkapital. Arbetets degradering i det tjugonde århundrandet"*, Rabén & Sjögren

1977 (1974).

Brown J. A. C. "Social Psychology of Industry", Penguin 1954.

Cederqvist, Jane "Arbetare i strejk. Studier rörande arbetarnas politiska mobilisering under industrialismens genombrott. Stockholm 1850-1909", Liber förlag 1980.

Cleaver, Harry "Reading Capital Politically" 1979, 2000 [<http://www.eco.utexas.edu/faculty/Cleaver/357krcp.html>].

Collberg, Dan "Hur SAC bildades", Meddelande från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek nr 14-15, (1980) Tema: Syndikalismen.

Conti, Antonio "Metropolitan proletarian research. Research as a political method" [www.ecn.org/valkohaalarit/english/conti.htm].

Dagens Nyheter 1999-05-25 "Speditionsföretag: Hårdnande kamp om transporter. Nationella postverk drabbas när de stora företagen gör upp om den europeiska marknaden".

Direkt Aktion [<http://direktaktion.motkraft.net/>].

Edquist, Charles "Teknik, samhälle och energi", Zenitserien 20, Bo Cavefors bokförlag 1977.

Eriksson, Ulf "Kampen mot arbetarna – och kampen mot arbetet" i Ord & Bild nr 6-7/1978, också publicerad med titeln "Revolt mot arbetet – 'autonoma' teorier och praktiker" [<http://www.motkraft.net/tema/ideologi/ulf2>].

Flink, Ingvar "Strejkbryteriet och arbetets frihet – En studie av svensk arbetsmarknad fram till 1938", Uppsala 1978.

Florén, Anders "Klasskamp utan fackförening – om förindustriella arbetskonflikter" i Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia nr 45 (1990).

Folkmakt [www.folkmakt.nu].

Fore, Mark "Strategier för industriell kamp", Solidarity-pamflett utgiven på svenska någon gång under 70-talet av AFIS (Anarkistiska Federationen i Stockholm) som nr 3 i serien "Revolutionära pamfletter".

Glberman, Martin "Punching out", 1952, 1973.

HTF:s hemsida [www.htf.se].

International Dockers' Struggles in the Eighties: Workers of the World, Tonight! [http://www.geocities.com/cordobakaf/blob_docks.html].

Internationella Transportarbetarefederationen [www.itf.org.uk].

Israelsson, Torbjörn "Medie- och reklambranschen, E-handel och logistik i Sverige: var finns de framtida jobben?", AMS Närservice 2000.

IWW-pamfletten "A Worker's Guide to Direct Action" [<http://www.iww.org.au/lit/sackboss.html>].

James, C.L.R. (tillsammans med Raya Dunayevskaya och Grace Lee) "State Capitalism and World Revolution" Facing Reality 1950, 1986.

Johansson, Ingemar "Strejken som vapen. Fackföreningar och strejker i Norrköping 1870-1910", Tiden Förlag 1982.

Jungen, Rune "Vävarstad i uppror. Arbetarrörelsen i Borås 1880-1920", Arkiv 1978.

Jungen, Rune "Vävarstad i uppror: Spontan och organiserad arbetarrörelse i Borås 1900-1902", Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia nr 9-10.

Järhult, Ragnar "Nu eller aldrig – En bok om 'den nya strejkrörelsen'", LiberFörlag 1982.

Kamunisti Kranti, "Self Activity of Wage Workers – Towards a Critique of Representation & Delegation" [<http://www.geocities.com/CapitolHill/Lobby/2379/leadry.htm>].

Karlbom, Rolf "Hungerupplopp och strejker 1793-1867. En studie i den svenska arbetarrörelsens uppkomst", Gleerups 1967.

Kolinko "Hotlines – Call Centre. Inquiry. Communism.", 2002 [http://www.nadir.org/nadir/initiativ/kolinko/lebuk/d_lebuk.htm].

Kornbluh, Joyce "Syndikalism i USA: The Industrial Workers of the World", Anarkistisk tidskrift nr 8 (1992).

Korpi, Walter "Unofficial Strikes in Sweden" i Journal of Industrial Relations XIX, no 1 1981.

Kämpa Tillsammans "Massmilitans i 1800-talets Sverige" i Folkmakt nr 17 1998 [<http://www.folkmakt.nu/texter/artiklar/17-massmilitans.htm>].

Lauesen, Torkil "At leve i fængsel – En survival guide til fanger" [<http://www.krom.no/Overlevelsessguide.html>]. Finns även utgiven på svenska under titeln "Att leva i fängelse".

Lindström, Jesper "Den autonoma rörelsen – en diskussion" i Riff Raff nr 2 (2002).

Lucas, Erhard "Zwei Formen von Radikalismus in der deutschen Arbeiterbewegung", Frankfurt am Main 1976.

Lundh, Christer En artikel som sammanfattar – eller rättare sagt *opponerar* på Thörnqvists bok "Arbetarna lämnar fabriken. Strejkrörelser i Sverige under efterkrigstiden, deras bakgrund, förlopp och följder." finns i Arbetarhistoria nr 75-76 1995.

Lysgaard, Sverre "Arbeiderkollektivet. En studie i de underordnedes sosiologi", Oslo-Bergen-Tromsø 1976.

Magnusson, Torfi "Vad händer inom tunnelbanan?", Motarbetaren nr 3, juni 2002 [<http://trouble.at/motarbetaren>].

Marcel artikeln i detta nummer av Riff Raff.

Marx, Karl "A Worker's Inquiry", La Revue Socialiste 20 April 1880. [www.marxists.org/archive/marx/works/1880/04/20.htm].

Marx, Karl "Den heliga familjen". På engelska [<http://www.marxists.org.uk/archive/marx/works/1840/holy-fam/>].

Marx, Karl, "Grundrisse. Foundation of the Critique of Political Economy (Rough Draft)", The Pelican Marx Library,

- Penguin Books 1973 [<http://www.marxists.org/archive/marx/works/1857/grundrisse/index.htm>].
- Marx**, Karl, "*Kapitalet. Kritik av den politiska ekonomin. Första boken. Kapitalets produktionsprocess*", Bo Cavefors 1969 [<http://marxistisktforum.cjb.net/>].
- Medlingsinstitutet** hemsida [www.mi.se].
- Mendner**, Jürgen H "*Teknologisk utveckling i den kapitalistiska arbetsprocessen. Om den reella subsumtionen av arbetet under kapitalismen*", Röda Bokförlaget/Kurasje Forlag 1977 (1975).
- Mikkelsen**, Flemming "*Arbejdskonflikter i Skandinavien 1848-1980*", Odense Universitetsforlag 1992.
- Motarbetaren**, socialistisk arbetsplatstidning [<http://trouble.at/motarbetaren>].
- Motkraft Nyhetsbrev** (internet-baserat) som utgivits sedan 1997 [www.motkraft.net].
- Negri**, Antonio "*Marx Beyond Marx: Lessons on the Grundrisse*", Bergin and Garvey, 1984; New York: Autonomedia, London: Pluto, 1991. Originalutgåvan utkom på italienska 1979.
- Nilsson**, Ingemar "*Sabotage som industriell kamp*" av i Anarkistisk Tidskrift nr 8 (1992).
- Noble**, David "*Teknologi och klassmakt*", Arkiv förlag 1982.
- Nyberg**, Mikael "*Kapitalet.se*", Ordfront 2001.
- Ohlsson**, Åke "*Anpassning eller förnyelse, om arbetarrörelsen och den tekniska utvecklingen under efterkrigstiden*", Liber förlag 1977.
- Ord & Bild** (om teknologi och klasskamp) nr 2-3 och 6-7 1978.
- Panzieri**, Raniero "*The Capitalist Use of Machinery: Marx Versus the Objectivists*". Engelska översättningen i Slater. [<http://www.geocities.com/cordobakaf/panzieri.html>]. Ursprungligen publicerad i Quaderni Rossi #1 (1961).
- Panzieri**, Raniero "*Surplus Value and Planning: Notes on the Reading of Capital*", på engelska i The Labour Process and Class Strategies. CSE Pamphlet #1 London: Stage 1 1976. [http://www.geocities.com/cordobakaf/surplus_value.html]. Ursprungligen publicerad i Quaderni Rossi #4 (1964).
- Persson**, Lennart K. "*Syndikalismen i Sverige 1903-1922*", Federativs förlag 1975.
- Red Notes Italian Archive** i London [http://www.emery.archive.mcmail.com/public_html/rednotes/archive.html].
- Riff Raff** nr 1 (2002). "*Samma gamla kapitalism – en inledning*" [http://www.geocities.com/riffraff_magasin/texter/sammagamla_1.html].
- Romano**, Paul & Stone, Ria (pseudonym för Raya Dunayevskaya) "*The American Worker*", Facing Reality 1946.
- Roth**, Karl-Heinz "*Den 'anden' arbejderbevaegelse og den kapitalistiske repressions udvikling fra 1880 til i dag*", GMT 1976 (på danska). Den tyska originalutgåvan: "*Die 'andere' Arbeiterbewegung und die Entwicklung der kapitalistischen Repression von 1880 bis zur Gegenwart. Ein Beitrag zum Neuerständnis der Klassengeschichte in Deutschland*", Trikont 1974.
- Rådsmakt** nr 9-10 (1976) respektive nr 11 (1978) "*KAF, facket och den självständiga organiseringen*" i två delar. Del 1: [<http://flag.blackened.net/folkmakt/texter/kaf.htm>].
- Sassen**, Saskia "*Tjänsteekonomin och den nya ojämlikheten*", Fronesis nr 6-7 (2001) – temanumret om kapitalism.
- Schiller**, Bernt "*Storstrejken 1909 – förhistoria och orsaker*", Akademiförlaget 1967.
- Sjunnesson**, Jan "*Från kommunikation till kommunism*" i Socialistisk Debatt nr 1 1998 [<http://marxistisktforum.cjb.net/debatt/0014.htm>].
- Slater**, Phil (red.) "*Outlines of a Critique of Technology*", Humanities Press 1980.
- Sprouse**, Martin (ed.) "*Sabotage in the American Workplace*", Pressure Drop Press 1992.
- Stockholms Autonoma Marxister** "*Ge upp aktivismen / Vi är inga kampanjissar – vägar för den utomparlamentariska vänstern att bli en politisk kraft i samhället*" pamflett utgiven våren 2001 [<http://www.motkraft.net/tema/ideologi/geupp> & <http://www.motkraft.net/tema/ideologi/kampanjissar>].
- Stone**, Katherine "*Klassmakt och arbetsdelning*", Arkiv förlag 1977 (1974).
- Svenska Dagbladet** 2000-06-02 "*Logistik – nu sexigare än det låter*".
- Tidman**, Yngve "*Spräng Amalthea! : arbete, facklig kamp och strejkbryteri i nordvästeuropeiska hamnar 1870-1914*", Lund Univ. Press 1998.
- Thörnqvist**, Christer "*Arbetarna lämnar fabriken. Strejkrörelser i Sverige under efterkrigstiden, deras bakgrund, förlopp och följder.*" Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg, Göteborg 1994. En artikel som sammanfattar – eller rättare sagt *opponerar* på – boken finns i Arbetarhistoria nr 75-76 1995, skriven av Christer Lundh.
- Tronti**, Mario "*Social Capital*" Telos 17 (1973). Ursprungligen "*Il Piano del Capitale*" i Quaderni Rossi #3 (1963) [http://www.geocities.com/cordobakaf/tronti_social_capital.html].
- Tronti**, Mario "*Lenin in England*" i "*Working Class Autonomy and the Crisis*" Red Notes & CSE, London 1979. Ursprungligen publicerad i *Classe Operaia* #1 1964. [http://www.geocities.com/cordobakaf/tronti_england.html].
- Tronti**, Mario "*Struggle against labor*" ur *Operai e Capitale*, Turin 1966 [http://www.geocities.com/cordobakaf/tronti_struggle.html].
- Tronti**, Mario "*Workers and Capital*" Telos #14 (1972) Ursprungligen efterordet till 1971 års upplaga av "*Operai e Capitale*" [http://www.geocities.com/cordobakaf/tronti_workers_capital.html].
- van der Linden**, Marcel "*Socialisme ou Barbarie: A French Revolutionary Group (1945-65)*", Left History 5.1, 1997 [http://www.geocities.com/CapitolHill/Lobby/2379/s_ou_b.htm].
- Varg I Veum** "*Det ansiktslösa motståndet*", Brand nr 4/2002 (33) [<http://www.blaskan.nu/Blaskan/Nummer2/Guests/>]

det_ansiktslosa_motstandet.html].

Weller, Ken "*The Lordstown struggle and the real crisis in production*", Solidarity 1973 [<http://www.geocities.com/cordobakaf/weller.html>].

Wildcat [www.wildcat-www.de/]

Wildcat "*Arbeitskreis militante Untersuchung*" från Thekla nr 8 (1987) [<http://www.wildcat-www.de/thekla/08/t08akmu1.htm>].

Wright, Steve "*Storming Heaven – Class composition and struggle in Italian Autonomist Marxism*", Pluto Press 2002.

Zenit (om teknologi och klasskamp) nr 42-46, 48-50 (1975-1977).

Zenit "*Hamnarbetarstrejken i Göteborg november 1969*", småskriftsserie nr 4 (1969).

Zenit "*LKAB-strejken*", nr 16 ½ (1970).

Zinn, Howard "*Det amerikanska folkets historia*", Manifest 1999.

Åmark, Klas "*Arbete, arbetarrörelse, arbetarkultur – Skandinavisk historisk forskning*" i Arbetarhistoria nr 3-4 2002.

Östling, Brutus "*Den 'andra' arbetarrörelsen och reformismens framväxt*", Federativs förlag 1980.